

Rákosi Jenő közelről

Írta Rákosy Gyula

Egyik jókedvű újságíró kollégánknak az az ötlete támadt, hogy a lakomán, amikor édesatyám nyolcvanötödik születése napját ünnepelték, tréfás beszédben elmondotta, hogy ő kiszámította, mennyi papírost, mennyi tintát, tollat, ceruzát satöbbit fogyasztott Rákosi Jenő egész életében. Persze horribilis számokat hozott ki. A papírost vagontételekben, a tintát hektókban számlálta és szerinte az elfogyasztott ceruzamennyiség, melyet atyám elírt, ha rekonstruálható lenne és ha mindet egymás mellé lehetne rakni, olyan mérföldnyi hosszúságot tenne ki, mely Budapeستől Párizsig tartana. És így tovább. Mindez tréfa volt. Ha azonban valami komoly matematikusnak támadna az az ötlete, hogy mindezt ő is valószínűségi számok alapján kiszámítsa s így megállapítsa, hogy egész életében mennyit dolgozott Rákosi Jenő, hát én azt hiszem, hogy az illető számtudós is csaknem olyan valóságos mammutszámokat hozna ki, mint aminőkkel tréfás felköszöntője keretében, vidám újságíró kollégánk operált.

Munka – szünet nélkül

Mi, akik a környezetében lehettünk, láthattuk leginkább, hogy minő rengeteget dolgozott az édesatyánk. Valami csodálatos módon ez sohasem látszott meg rajta, mert mindig mindenre volt ideje. Arra például sohasem hallottunk tőle semmi panaszt, amit más elfoglalt embertől gyakran lehet hallani, hogy rövidnek találta volna a napját. Ellenben gyakran mondta, hogy hosszú az éjszaka, és hogy azt az elmulasztott időt sajnálja, amit életében alvással töltött el. Nem mintha nem szeretett és nem tudott volna jóízűen aludni, sőt a maga nyolc-kilenc óráját rendszerint nyugalmasan aludta át, még az utolsó betegsége előtt is. Mondom, nem azért sajnálta magától az átaludt időt, mintha a nap ébren-töltött ideje a számára nem lett volna elég arra, hogy a maga elé tűzött feladatát elvégezze. Nem, mert ő az a ritka ember volt, aki a munkájával sohasem volt „restanciában”, mindig mindent elintézett. És mégis, az a gondolat sokat izgatta a képzeletét, hogy milyen nagyszerű lenne, ha kétszer annyit dolgozhatna.

Fel is fokozta a munkaidejét annyira, amennyire csak tehetette. Emlékezem arra az

időre, amikor ő sohasem feküdt le két óra előtt, mert a szerkesztőségben dolgozott. A darabjait is többnyire éjszaka írta. Hallomásból tudom, hogy legénykorában, mikor irodalmi körével esténként a „Kávéforrás”-ban voltak együtt, ő tizenkettő és egy óra közt elköszönt tőlük s ment haza – dolgozni. Megegett, hogy a többieknek végül jó kedvük szottyant s bizony elmúlt ilyenkor hajnali három, négy óra is, mire ők is hazafelé indultak. Az útjuk az édesatyám ablaka előtt vezetett el s ilyenkor a legnagyobb megbotránkozással konstataálták, hogy „ez a Jenő még mindig dolgozik, mert az ablakából világosság szüremkedik kifelé az utcai hajnalodásra”. Bizony dolgozott: a drámáinak a hősei annak az asztali kis petróleum-lámpásnak az izzó levegőjében születtek a világra és nem napvilággal, mert olyankor már kora reggeltől kezdve kenyérért (Galamb ügyvéd irodájában volt alkalmazásban) kellett dolgoznia. Egyébként munkájáért fizettségképen ott is lakott az ügyvédnél, így tartott ez mindaddig, amíg nem került végül a „Reform” szerkesztőségébe.

Valószínű, hogy ebben a küzdelmes fiatalságában szokott hozzá a csaknem szüntelen munkához, hogy ez valóságos életeleme lett és még késő öregségében sem lankadt el az ő nagy tevékenysége. Ha jóakarattal figyelmeztették, hogy néha talán mégis gondoljon a pihenésre, ilyenkor úgy tett, mintha nem értené, amit mondanak neki s csodálkozó arccal így felelt:

– Miért? Hiszen én éjjel aludni szoktam! Egyébként mi közötök van nektek az én dolgomhoz? Különben is, munkába még sohasem haltak bele az emberek.

Szóval, nem hagyott magával beszélni.

Munka, dolgozni! Egyáltalán nem lehetett többé semmiről sem szólni, ha ő e két szó valamelyikét kimondta, mert ezeknek a szavaknak mintha valami ellenállhatatlan erejű, bűvös jelentőségük, különös értékük támadt volna az ő ajkán. Ha nem hangzanék kissé pogányul, azt is lehetne mondani, hogy úgy zengtek ezek a szavak az ő száján, mint valami mélységes hitnek a kinyilatkoztatásai. Valóban, ő hitt a munka boldogító voltában, amiért élni érdemes. Ezt számtalanszor hallottam tőle.

Volt valami irigylésre méltó abban, ahogyan ő dolgozott és volt benne valami esztétikus szépség. A munka verejtékes gyötrelme sohasem látszott rajta. Ugy tetszett a szemlélőnek, aki figyelte őt írás közben, mintha végtelenül könnyen dolgoznék. Folyamatosan írt. Egy-egy pillanatra állt meg csak a tolla egy-egy mondata végén. Balkeze a kötött sipkájához ért (munkaközben ezt mindig a fején tartotta) s szinte gépies mozdulattal kicsit feltolta a sipkát a homlokán. Látni lehetett, hogy az arca ki van pirulva a munka hevületében. Arcvonásai végtelen nyugalmat mutattak. Szeme a messzeségbe réved. A vele szembenülő, hallgatag figyelőjét észre sem veszi. Néhány pillanat múltán újra az előtte fekvő papiros fölé hajlik s tolla sebesen szántja szép, rendes, párhuzamos sorait. És tele ír így egyfolytában egy egész papiroslapot is, míg ismét abbahagyja, hogy néhány pillanatra újra megpihenjen a keze.

Előfordult, különösen este a szerkesztőségben, vezércikkírás közben, hogy öt-hatszor is félbeszakították a munkáját, különböző sürgős jelentenivalókkal. Ilyenkor tollát sokszor le sem téve a kezéből, a széken hátradőlve, hallgatta meg a jelentéstevőt. Ha a dolgot nem tartotta lényegesnek, akkor sem haragudott meg az alkalmatlankodom, nem tett szemrehányást sem neki, hogy megzavarta őt a munkájában; hanem mikor az illető abba-

hagyta mondókáját, ő szó nélkül az írása fölé hajolt és tovább dolgozott. Nem, kizavarni őt a munkájából nem lehetett. Mert, ha olyan valamit jelentettek neki, amire ő is megjegyzést tett, vagy amiről maga is hosszabb diskuszióba kezdett, ilyenkor sem látszott rajta, hogy kizavarták volna a gondolatmenetéből, mert amikor a beszélgetést abbahagyta, újra a papiros fölé hajolt. Azonnal írni kezdett újra s ebben a pillanatban, mintha egyszerre megszűnt volna a körülötte lévő világ. Gondolataiban és szinte legaprólékosabb figyelmével is átröppent s odatapadt abba a világba, abba a gondolatkörbe, amelyről cikke, amit írt, majd szólni fog.

Ha így belemerült a munkájába, elfelejtkezett még a szivarjáról is (pedig ez nála nagy szó volt), amelyre cikkírás előtt gyújtott rá. Az igaz, hogy nagyjában már elszívta a szivarját, mielőtt hozzá kezdett az íráshoz. Ugyanis a munka megkezdése előtt odatelepedett az íróasztalához és a karosszéken hátradőlve, magába mélyedt. Ilyenkor gondolta végig a témáját, közben nagyokat szippantva a szivarjából. Majd bajlódva gyömöszölte be a szivar végét pipaalakú, kiégett kis fa-szipkájába. Azután a szivar egyszer csak kialudt és szopókástól odakerült a hamutartóra és ott is felejtődött, mialatt a tolla sebesen siklott tova az előtte fekvő papiroson.

Kínálkozik itt két epizódnak az elmondása. Az egyik 1905-ben történt, az úgynevezett darabont-kormány idején, amikor az utca csőcselékét a kormány rászabadította a lapok szerkesztőségére s ezek között is elsősorban a Budapesti Hírlapéra. A kormánynak az volt a szándéka, hogy az utca népe olyan rombolást vigyen véghez a szerkesztőségekben, hogy lehetőleg a nyomda berendezését is megrongálja s ezáltal jóidőre lehetetlenné tegye ennek, a kormány számára kellemetlen újságnak a megjelenését. Persze, ezt csak úgy érthette volna el a kormány, ha a felbújtott tömegnek szabad rombolást biztosít. Meg is tette ezt olyanformán, hogy a rendőr-őrszemeit távolabb vonatta vissza a lapok, így a Budapesti Hírlap környékéről is, és kiadta nekik a parancsot, hogy bizonyos ideig ezt az őrhelyüket nem szabad semmi körülmények közt elhagyniok. Így azután szaladhattak ezekhez az őrszemekhez megriadt járókelők azzal, hogy a Budapesti Hírlap háza előtt valóságos háború folyik, csak úgy ropognak a fegyverek. A rendőr csak vonogatta a vállát azzal, hogy ő egyedül van, úgysem bírna tehát a tömeggel szembefordulni. Segítségért pedig nem mehet, mert neki „ott kell megvédelmeznie az utca rendjét”, azon a ponton, ahol áll, ahol persze csend és rend honolt. Ilyen körülmények közt természetesen vígan folyhatott a rombolás a szerkesztőség előtt. Annál inkább, mert a szerkesztőség telefonján viszont hiába kérték a rendőrséget, mert megsiketült egyszerre a főkapitányságnak összes vonala, hogy csak nagy sokára lehetett velük beszélni, mikor a nyomda ellen intézett, nagyjában sikertelen támadásnak már (néhányunknak jóvoltából, kiknek a revolverekkel szemben revolverünk volt) vége lett.

Az édesapám természetesen mindenütt ott volt, ahol a házi védelem dolgozott. A pincében a rotációs-gépeknél, ahol sortüzek üldözték ki a betörő hordát. A kapu alól, ahol legjobban süvítettek az ostromlók golyói, valósággal el kellett őt hurcolni. Nem volt nyugta addig, míg a támadók meg nem futamodtak az utcára kitörő védők golyói elől. Édesatyám mindenütt a nyomukban: első volt, aki a harc helyén, az utcán szemlét tartott. A védelem az ostrom után erősített állásokat csinált magának a kapuban és a pincében, várva a cső-

cselek újabb rohamát. És még el sem ült a harci zaj, az édesatyám már ott ült utcai szobájában lévő íróasztalánál és zavartalanul, mint máskor, elmélyedve a munkában, írta erről az ostromról kemény, beszámoló vezércikkét. Hogy egy-egy kődarab, revolvergolyó még ekkor is ott koppant, éppen az ő ablaka előtt leeresztett redőnyön, ezzel már nem tördött, észre sem vette, úgy lekötötte már a munkája.

A másik esete az egyik unokájával kapcsolatban történt, akit a szülei néhány hétre felhoztak Pestre, a nagypapához. A gyerek elég eleven s játékos természetű volt. Egyik délelőtt a szülei elkészültek valahová s valahogyan úgy esett, hogy az egész házban nem maradt más, csak ő, meg a nagypapa, aki szokása szerint, az íróasztalánál ült és dolgozott. Mikor a fia meg a menyé apántól elköszöntek, még odamentek a tágas dolgozószoba másik végébe, ahol az unoka játékaik között ült a földön s nagyban mulatozott. Az édesanyja is, meg az apja is súgott valamit a kisfiú fülébe, azután megcsókolták s nyugodtan hagyták öt kettesben a nagypapájával.

Mikor ebédidőre a gyermek szülei hazaérkeztek, a nagypapát is, meg a kisfiút is ott találták a maga helyén. A nagypapa írt, az unoka pedig szép csendben játszott a játékaival a szoba másik sarkában. Persze, hogy elmenetelük óta a szobában a helyzet nem változott, ez őket is megnyugtatta, mert azt látták belőle, hogy a kisfiú csakugyan nem háborgatta a nagypapát munkája közben. Biztosság kedvéért azért mégis megkérdezték a nagypapától, hogy jól viselkedett-e a kisfiúk, míg ők távol voltak?

— Kitűnően! – hangzott a határozott, megnyugtató felelet.

— Csakugyan nem háborgatta a kisfiú egy pillanatra sem a munkájában? – nyugtalanokdta még mindig egy kissé a szülők.

— Egy csöppet sem, – felelte mosolygó arccal a nagypapa. – Ott játszott egész idő alatt a szoba másik sarkában és csak úgy tízpercenként totyogott ide hozzám s megkérdezte, hogy: „Nagypapa kérem, nekem mondták, hogy nem szabad magát zavarni, úgy-e nem zavarom? . . .” Én intettem neki s ő ilyenkor mindig megnyugodott – folytatta a nagypapa, – és szép csendben ment vissza a helyére játszani. . .

A fia meg a menyé erre meghökkentek, a nagypapa azonban, az arcán kedves mosollyal, tréfálkozva folytatta:

– De hiszen mindig suttogva kérdezte tőlem, hogy nem zavar-e? Semmi egyebet nem mondott, hát hogy zavart volna! Nagyszerű gyerek, nem kell öt bántani; teljesen korrektül, utasítás szerint járt el.

Persze, nagy nevetés lett a vége ennek a históriának és az édesatyám sokáig emlegette azóta is ezt az esetet, az ő kis unokájának a furcsa, gyerekes logikáját, mely úgy értelmezte szüleinek az intelmét, hogy ha csupán tízpercenként tipeg hozzá és sugdos a fülébe, akkor csakugyan nem zavarja munkája közben a nagypapáját.

Az a legkülönösebb a dologban, hogy csakugyan nem zavarta, mert ez a különös körülmények között megírt cikke is körülbelül elkészült, mire a gyermekei hazaérkeztek. Hiszen éppen annak a bemutatására hoztam fel ezt a két esetet is, hogy öt mennyire nem lehetett kizavarni a koncepciójából. Ugy gondolom, onnan volt ez, hogy hihetetlen nagy, rendszeres tudásának tárháza minden új témát készen fogadott, megdöbbenően világos emlékezete, beretvaéles logikája pedig egy pillanatra sem szűnt meg dolgozni az agyában

és mindig befejezett egészet alkotott. Ezért is volt mindig lebilincselően érdekes, találó, szellemes, kerekded és gyönyörködtető, amit akár beszélgetés közben is mondott. Ezért birt cikktémáival is könnyűszerrel megbirkózni, míg gondolatában foglalkozott velük. Ezért lehet elmondani róla, hogy mialatt látszólag semmit sem téve, ült a karosszékében, álldogált az ablaknál, vagy akár könnyedén beszélgetett is, az agya ilyenkor is a legkeményebben dolgozott. Mert ha nem a közvetlen munkájának a témája, ebben az esetben is mindig valami egyéb bonyolult és nagy probléma foglalkoztatta az agyát. Mikor pedig cikket írni leült az íróasztalához, akkor már a fejében csaknem egészen készen volt a mondanivalójával. Ez a készsége tette láthatóan is annyira könnyeddé a munkáját és ettől lett valamiképpen esztétikailag is szép, ahogy ott ült kipirult arccal, a papiros fölé hajolva s dolgozott egyfolytában. Ezért birt aránylag rövid idő, két és fél óra alatt, egy-egy vezércikkével elkészülni. Írásközben, ha néha-néha meg is állt a tolla a papiroson, e rövid szünetek alatt nem annyira szerkezetbeli dolgok, stílus- vagy forma-kérdések kötötték le a figyelmét, hanem azt hiszem, hogy inkább csak ökonómia: hogy mit hagyjon ki rengeteg gondolatköréből s mivel tegye írását még pregnansabbá, még kerekdedebbé.

Sokszor megfigyeltem mindezt nála, míg elnéztem őt írásközben. És sokszor hallottam olyanoktól, akik tőle és jobbára az irodalomtól is távol állottak, dicséretképen mondani az írásairól, hogy az is olyan nagyszerű bennük, hogy a végén mindig csattannak. Pedig igazán nem lehetett róla mondani, hogy az írásának csattanó végét iparkodott volna csinálni. Az ő világos elméje, lobogó hite tudatosan tört a maga célja felé, minden sorában és egyedülálló szelleme ott csattogott minden mondatában: írásai első oldalain éppen úgy, mint a legutolsó sorában.

Hogy mennyire keresetlenül, sőt úgy kell mondanom, hogy szinte magától fejeződött be minden cikke, ezt is sokszor figyeltem meg, amikor munkaközben elnéztem őt. A tolla már a hetedik-nyolcadik papíroldalt szántotta, egyszerre csak megállt a keze, mint mikor írásközben rövid szünetet szokott tartani. Most is az ökonómia dolgozott benne. Hamarosan döntött, hogy a következő gondolatkörére ennek a cikkének már nincs szüksége. És félhangon, mintha csak magának mondana, megszólalt:

– Elég!

Tolla jellegzetes, lefelé haladó kígyó vonalat szántott az írása alá, annak jeléig hogy itt a vége; azután kezének könnyed mozdulatától a tolla koppanva oda esett a tinta-tartó tányérjára. Ő pedig ugyanebben a pillanatban már teljesen ki is szakadt előbbi gondolatainak gazdag világából és látszólag is jókedvűen, rugalmasan, a fáradtság minden külső jele nélkül, a maga kedves vidámságában ott volt gondolatában is teljesen, a szórazottságnak legcsekélyebb jele nélkül közöttünk, akik most már bátran kezdtünk bele valami olyan témába, ami őt is érdekelte.

A legkedvesebb elismerés

Sokszor megesett így cikkírás után is, hogy ha nagyon érdekelte őt, amiről közöttünk, akik körülötte voltunk, szó volt, hogy ő hamarosan olyan fejtegetésbe bocsátkozott, ami felért egy második, szóval elmondott vezércikkkel. Az ember ilyenkor néha nem állta meg, hogy az efféle megállapítását elmondja neki. Mert csakugyan megdöbbenő volt, hogy szelleme az előbbi gondolkörétől teljesen elütő gondolatvilágba milyen hamarosan bírt átröppenni és ismét eredetit, lebilincselően érdekeset alkotni. Mintha még csak az imént is nem a cikkén, amit írt, hanem ezen tűnődött volna, amiről nekünk most annyira érdekesen beszélt. Ő persze a mi efféle csodálkozásainkon, vagy meglepődéseink közben sokszor esetlenül is hangzó dicséreteinken csak mosolygott, de ez nem jelentette azt, hogy ne esett volna jól neki még a legszerényebb képességű hallgatójának a dicsérete is.

Általában azt lehet mondani, hogy az egyszerűbb emberek dicsérete nagyobb hatással volt rá, mint a differenciáltabbaké, akik pedig sokszor nagyon is versengtek körülötte a magasztalásában. Emlékezem például egy együttes kirándulásunkra, mintegy húsz egy-néhány esztendővel ezelőtt, a tolnamegyei Fürgédre, ahová emlékbeszéd elmondására hívták meg őt, abból az alkalomból, hogy a kis község nagy fiának, Vas Gerebennek a szülőházát emléktáblával jelölték meg. Mikor mi fővárosiak, akik édesapám kíséretében megérkeztünk a községbe, küldöttség, szónoklat, vármegyei hajdúk, pompa, a földesúrnál pazar villásreggeli fogadott bennünket. Ezután kivonultunk a helyszínére.

A nagy író szülőháza illően fel volt virágozva, lobogózva. A falon lepel alatt az emléktábla. Előtte emelvényen az előadói asztal és szék. A pódium előtt néhány széksor az *értelmiség* részére: a székek mögött sűrű csendörkordon, mely félkörben állta körül ezt a „fenntartott helyet” s a pódium két oldalán felzárkózott egészen az emléktáblával megjelölt ház faláig.

Mikor az ünnepség elkezdődött, édesatyám semmi áron sem akart helyet foglalni a számára kijelölt széken. Nem tudtam, hogy miért nem akar leülni, tehát azt gondoltam, hogy okosabb, ha egyelőre én is állva maradok mellette s így is cselekedtem. Észrevettem, hogy amíg az édesapám a szónokokat hallgatja, tekintete gyakran téved a kordonon túlra, ahol a falusiaknak beláthatatlan tömege állt. Mikor aztán órá került a sor a szónoklásban, szép lassan felment ő is a pódiumra s körülbelül a következőképpen szólt:

– Tisztelt ünneplő közönség! Mikor azt a megtisztelő megbízatást kaptam, hogy ennek a mai szép ünnepségnek én legyek az ünnepi szónoka, mint más rendes szónok, én is elkészítettem odahaza ünnepi beszédemet. Látják kérem, a kész beszéd itt is van a kezemben. Mivel önök még nem hallották, hát elmondhatom, hogy nagyon szép ez a beszéd . . . Ezeknek előrebecsajjtása után pedig most már engedjék meg nekem, hogy ezt a kész beszédet én itt zsebre tehessem s arra kérjem önöket, hogy ne vegyenek tőlem rossznéven most egy kis helyváltoztatást. . .

A közönség eleinte kacagott, tapsolt, majd csodálkozva némult el. Nem tudta mire vélni a dolgot. Az édesapám szépen lesétált az emelvényről, felkapott egy üres széket s vitte magával. A csendörkordont barátságosan széttessékelte s eltűnt a tömegben. Még

mindig magam sem tudtam mire vélni a dolgot. Nagy üggyel-bajjal furakodtam hát én is a tömegben utána, akinek a falusiak soraikban tisztelettel nyitottak utat. Mikor már alaposan benyomúltunk a tömeg közé, akkor ő letette a kezében hozott széket, felállt rá s beszélni kezdett:

— Kedves atyámfiak! Ti engem nem ismertek. Én sem jártam még soha sem ebben a ti szép községtekben s mégis olyanféle most az érzésem, mint aminő a falujától messze idegenbe szakadt fiúé lehet, aki hosszú, hosszú idő után egyszer csak mégis haza kerül s ekkor azt találja, hogy itt minden arc annyira ismerős neki; pedig dehogy is ismer akár egyet is azok között, akiket ott lát, hiszen mind rég elhaltak már, akikkel valaha ő otthon együtt volt. És mégsem csalják meg a messziről jött vándort az ő szemei. Mert, ha nem is ugyanazoké ezek az arcok, amelyekben ő csupa ismerőst vél látni, mégis ezek az emberek vér, hús és csont azoknak a kedveseknek véréből, húsából és csontjából, akiket ő valaha ott látott és ismert.

— Én, kedves hallgatóim, annyit olvastam róla, oly sokat foglalkoztam a ti falutok nagy fiával, Vas Gerebennel, hogy úgy áll előttem az alakja, mintha jól ismertem volna őt. És mint a messziről jött vándor, én is, ha most közöttetek körülnézek, a ti arcotokban az ő arcát vélem felfedezni, aki a ti hústokból, a ti véretekből való volt. . . Nos hát hadd mondjam el nektek, az ő atyjafiaiak, hogy mit tudok róla, hogy ki is volt tulajdonképpen az a Vas Gereben? . . .

. . . Körülbelül így beszélgetett nekik. Mindinkább belemelegedve a tárgyába, elmondta a népnek az ő nyelvén Vas Gereben nagyságát, sőt irodalomtörténeti jelentőségét is. Elmondta, hogy mindazt, ami őt nagyvá tette, mindazt itt szívta magába gyermekkorában, a falujában. Mert az igazi mese itt születik a fonókban, meg a kukoricafosztókban. A város nem teszi jobbbá a faluban született mesét, legfeljebb csak cifrázza.

Valóságos kultúrhistoriai előadás volt ez és Vas Gerebennel annyira plasztikus, megelevenedő beállítás, hogy gyönyörködtek benne még azok a művelt úri népek is, akik ott hátrább, a széksorokból hallhatták az ő érces csengésű hangját. Azt pedig, ahogy közvetlen hallgatósága, a nép csüngött a szaván, talán leírni sem lehet. Mint ahogy a szikkadt föld, vagy a szomjas növényzet, issza magába az eső vizét, úgy hallgatták őt a nép gyermekei néma csendben s nem vesztették el egyetlenegy szava sem az ő számukra.

Megilletődve nézte el az ember azokat a mélyértelmű magyar arcokat, amint hátra-szegett fejjel, nyílt tekintettel, állandóan csak lestek a beszélő szájáról a szót. Egyiknek-másiknak, amint szívébe markolt a szónoknak egy-egy gondolata, szava, mondata, szorongó érzései nagy kövér könnycseppet sajtoltak ki a szeméből. De azért a viláért sem érintette volna a szemét kendőjével; hagyta, hogy lassan kibuggyanó könnyei hadd peregiének végig az arcán: nem akarta ezzel sem elvonni a figyelmét a szónokról, aki neki az ő Vas Gerebenjükről s ő róluk magukról olyan szépen beszélt, csakugyan, mintha régen ismerte volna őket...

A beszéd után úgy lelkesedtek az emberek, aminőt azelőtt se, de azóta sem láttam még sohasem. Mindenki iparkodott az atyám közelébe férközni: a kezét csókolta, aki érte, vagy csak a ruháját érintette meg a kezével. Ott tolongtak az emberek körülötte s az arcuk-

ról boldog öröm sugárzott. Most ők is éppen úgy tettek velem, mintha régi, régi ismerőst fedeztek volna föl benne, a szavaiból. Ő pedig ott állt még jódarabig a széken, kezét egy öreg magyar fején nyugtatta, majd másoknak az arcát simogatta meg, atyai mozdulattal. Boldogan, otthonosan érezte magát. Kedvesen mosolyogva fogadta a szokatlan ünneplést s a szeme könnyes fényben csillogott.

– Tyű, ha most követválasztás lenne, tudnám Istenem, hogy kire szavalnék!

Hallottam magam mellett egy lelkes magyar megjegyzését. De mondták többen is, hogy miért is nem marad ez az aranyajkú ember itt Fürgeden, követnek. Az emelkedett kedvből és lelkességből ítélve, még talán tartani is lehetett volna tőle, hogy ha valaki elrikkantja magát, hát ott nyomban, követválasztás nélkül is, megválasztják az édesapámat ezek a magyarok, egyhangúan, Fürgéd képviselőjének.

Nehogy baj legyen, iparkodtunk is most már kifelé a tömegeből. Mikor odavergődünk végre a csendőrkordonhoz, ott az értelmiséghez tartozók ugráltak fel ülőhelyükről s kendőt lobogtatva fogadták őt, szorongatták a kezét. Az ünneplés végén az atyám még mindig szinte átszellemült, ragyogó arccal, kérdezve odasúgta nekem:

– Jó volt?

Ezt minden egyes ilyen alkalommal megkérdezte a környezetétől. Persze, boldogan bólintottam, mire ő magyarozatképpen súgta a fülembe:

– Amikor megláttam a falunak, sőt a környéknek is ezt a nagyszerű tömegét, azt gondoltam, hogy csak nem untatom őket akadémikus előadással. Zsebre vágtam tehát az értelmiségnek készült beszédet és kimentem közéjük s beszéltem nekik az ő nyelvükön, Vas Gerebenről.

Ezt a sikerét sokszor emlegettük azóta is s ennél kedvesebb emlék a számára csak az volt, amikor a saját szülőfaluja, a vas megyei kedves Acsád ünnepelte őt. Az ilyen őszinte, keresetlen, de hatásában mégis felemelő ünneplésben hihetetlen gyönyörűséggel bírt sütkérezni. Szinte valami gyermekes vidámság töltötte el ilyenkor s gyermekes féltékenységgel még meg is kérdezte a környezetétől, mintha nem tudta volna maga is, hogy jó volt-e? Hát persze, hogy nagyszerű volt, de mint valami gyermeknek, ezt neki újra kellett hallani, talán, hogy ezzel is könnyebben és újra átélje magában az őszinte ünnepeltetés minden apró örömét.

Ártatlan örömeik

Általában sok gyermekies vonás volt benne, például ahogyan az unokaival játszott, egyiket-másikat a nyakába kanyarította, vagy lovacsázott velük az asztal körül. Bizalmas körben szeretett kártyázni. Leginkább visztet, kalábert, vagy kaszinót játszott. A játék sohasem ment pénzre, de nagyon bosszantotta őt, ha vesztett. Egyszer Balatonföldváron, ahol évek során át töltöttük a nyarat, a gyermekek számára búcsút rendeztek. Ő neki persze kikérte a tanácsát a rendezőség. Szívesen ment bele a mulatságba. Segített össze-

állítani az élőképeket, résztvett a próbákon s élvezettel dirigálta a gyermekeket s felnőtteket egyaránt. Mikor mindezzel elkészültek, a búcsú előtt való napon segített még a mutatványos sátorok feldíszítésében is.

Eszembe jut egy másik közös esetünk, amely ugyancsak fényt vet az ő sokban gyermekesen ártatlan vidámságára. Még a békevilágban történt, hogy egy sajtókongresszuson elvetődöttünk Délfranciaország híres tengeri fürdőjébe, Biarritzba. Magyar barátaink, akikkel együtt voltunk, sürgették, hogy fürödnénk meg az Atlanti-óceánban. A híres forgó járdán lementünk velük a tengerpartra. Szeptembervégi napos, de hűs idő volt. A tenger, dagály mellett, erősen hullámzott. A mi embereink rögtön neki öltöztek, illetve vetköztek a fürdésnek. Úgy látszott, imponált kicsit nekik a tenger háborgása, mert összefogóztak a parton, ahol ekkor még nem volt víz. A következő pillanatban azonban a kifelé gördülő tarajos hullám vége odazúdult, ahol ők álltak s mintegy kötésig lepte el őket, azután újra visszagördült a víztömeg, hogy a magyarok ismét csak a megnedvesedett fövényen, szóval kint a levegőn álltak. Mi biztattuk őket, hogy így nem lesz jó, menjenek beljebb a tengerbe, azonban nem voltak hajlandók bokáig érő víznél mélyebbre menni, mert ha hullám jött, úgymint a nyakukig ért a víz. Igen ám, csakhogy a hullám érkezését ismét és ismét bokáig érő vízben várni, abban a hűs levegőben, ez nem lehetett valami kellemes. Csakugyan, mert hamarosan nagy vacogásba kezdtek a magyarok. Édesatyám ekkor oda szólt nekem:

– Oh, nem így kell ezt! Gyere!

S csakhamar mi is ott álltunk a parton fürdőruhában. Ő elől járt, én utána. Keresztül törtünk az első hullámvonalon. A második már úgy tornyosodott előttünk, mint valami földszintes ház. Én háttal fordulva iparkodtam felvetni magamat rá. Úgy látszik, nagyobb lendítettem magamon a kelleténél, mert a hullám a derekamnál elkapott s vagy hatszor megpörgetett a víz alatt. A hullámvölgyben álltam csak újra talpra. A következő hullámot már helyes számítással másztam meg.

– Jól van!

Kiáltott oda az apám. S úsztunk tovább a harmadik hullámvonal felé. Ez már azután igazán tekintélyes, jó emeletmagasságnyra tornyosodott előttünk. Oda se neki. Mint a pehely, úgy repültünk fel rá. A fázás elhagyott, kellemes melegség bizsergett a tagjaimban. A habos vízuhataq rákpirosra paskolt. Mindketten el voltunk ragadtatva a felséges gyönyörűségtől, amit ez a hatalmas hullámozás nyújtott. Egyszerre csak az egyik hullámhegy tetejéről meglátjuk, hogy a magyarjaink a partnál kétségbeesetten integetnek felénk kézzel-lábbal, hogy jöjjünk már ki. Sőt egy teljesen gummiruhába öltöztetett hivatasos mentőembert is küldtek utánunk, aki mikor hozzánk ért, oda kiáltott nekünk:

– Látom, az urak jól úsznak! De ma erős a hullám: tessék kijebb jönni. Az Óceán nem tréfál!

Az apám elégedetten mosolygott rám.

– Ezek nem tudják, hogy mi balatoniak vagyunk, s ott már próbáltunk effélét!

Oly büszkén hangsúlyozta a Balatont, mintha legalább is azt mondta volna: Mii? Itt a parton? Mikor mi az Óceán közepén vagyunk hozzászokva a fürdéshez! . . . Szó ami

szó, rettenetesen élvezte, hogy a mi magyarjaink ezóta az „esemény” óta úgy beszéltek rólunk, mint valami csodafürdőzőkről s mindenkinek eldicsekedtek ezzel a mi vízi „hőstettünkkel”.

Mindezek azonban naiv örömök voltak nála, mert egyaránt jól esett neki, ha valaki azzal köszöntötte, ami egyébként gyakran megesett vele, hogy az összes cikkei közül a mai a leggyönyörűbb, vagy a könnyed járását dicsérte, amire ő jóízűen elbeszélhette, hogy onnan van az, mert neki fiatal korában magának kellett tisztítani a cipőjét, tehát megtanult vigyázni arra, hogy össze ne sározza. Ártatlan öröm volt mindez, mert minden dicséret jólesett neki, ha megkapta, de sohasem kereste a dicséretet. Elmondhatom én is, hiszen oly sokan mások is mondták róla, akik kevésbé ismerték, hogy végtelenül szerény ember volt, aki a saját maga szigorú önkritikája hatása alatt nevelődött azzá, amivé lett, nem a másokén. Hogy magával szemben nem volt képzelődő és önmagát nem tartotta különbnek más rendes embereknél, ezt jóízű tréfával mondja el ő maga is az „Emlékezések” című könyvének következő soraiban:

„Amint kiléptetett a sorsom a napvilágra, ott illúzióim meginogtak és a kételkedés hatalmába kerített. Minduntalan felbukkant fejemben a kérdés: költő vagyok-e hát már most, vagy nem vagyok. Az nyugtalanított mindig, hogy nem érzek semmi különbséget magam és más, közönséges halandók között.”

„Volt abban az időben, mikor az én nevem országos forgalomba került, volt egy immár elismert költő; szép, sugár legény, ábrándos kék szemekkel, szőke, leomló haj, valóságos Krisztus-fej. Ha találkoztunk s ő elment mellettem, magasan hordott fejjel, majeszatikus tartással, én mindig megálltam s irigykedve utána néztem: ez költő, ezen meglátszik, hogy költő! – mondogattam magamban. Szegény Benedek Aladár (Náray Iván) volt ez a költő, akit ma már alig emleget valaki, pedig nem méltatlanul élvezte annak idején népszerűségét. De hát az idő borzasztóbb minden választóvíznél, mely feloldja s elválasztja egymástól az érceket. Az idő mindent tisztába hoz, az időt becsapni nem lehet, még kék szemmel, szőke hajjal s andalgó járással sem.”

„Én is azt hittem, meg fogom drámáimmal ostromolni az eget. Mert hiszen régen abbahagytam volna a drámaírást e hit nélkül. Mert földi jutalom, mikor én kezdtem, nem kecsegtette a magyar író.”

Itt az utolsó soraiban is jelentkezik az ő önmagába tekintő, szigorú önbírálata, amelyen legtöbbször, mint ő is mondja, a hivatásában való hite győzedelmeskedett. És valóban semmi egyéb, mindig csak a hite vitte őt előre a pályáján. Mert, hogy mások, „hatalmasok” társaságát, segítségét sohasem kereste, erről tanúságot tehetnek, akik közelről ismerték őt, de a többi közt bizonyágot szolgáltat róla ismét az „Emlékezések” című könyvének őszinte vallomásszerű következő részlete is:

„Az irodalomban el volt terjedve akkor (a hatvanas-hetvenes években) az a vélemény, hogy az írói karrier Csengery Antal szalonjából indul ki. Aki valamire vinni akarja, annak iparkodnia kell, hogy oda bejusson. Csengery egyik tekintélye volt a Deák-pártnak, nagy tekintélye az irodalomnak is. Én pedig soha sem fordultam meg a házában és soha sem beszéltem vele. És nemkülönben volt a dolog a miniszterelnökkel is. Andrassy Gyula grófért rajongtam. Az ő kortes-estélyein a miniszterelnöki palotában fennjártam. Ő ismert

engem, ha találkoztunk, köszöntöttük egymást – de vele sem beszéltem soha, se politikát, se mást. Belátom, hogy ez igen különös és igen szokatlan dolog volt. De nekem akkor nem tűnt fel, én nem vágyódtam másra, mint hogy teljes lélekkel teljesítsem a föladatot, amelyet vállaltam. Ez pedig az volt, hogy tollammal szolgáljam Deák Ferencet. Hogy mit írjak, sohase kellett mástól kérdeznem. Szerencsém volt, hogy soha senki sem érezte szükségét annak, hogy nekem eszméiből, szándékaiból, gondolataiból apró kölcsönöket adjon. A politikusok terveztek, tanácskoztak, konspiráltak és cselekedtek, én pedig írtam azt, amit gondoltam és éreztem. Sok nagy publicisztikai csatát, mondhatnám, hadjáratot megvívtam. De nekem úgy tetszett, én csak fegyvernem vagyok, mely a maga dolgát elvégzi. Mondjuk, voltam egy tüzertelep, egy battéria. Belelöttem a harcba, lövöldöztem a saját puskaporomból legjobb hitem és legjobb tudásom szerint, érte se rangot, se zsákmányt, se zsoldot nem kértem és sohasem is vártam olt, ahol az emberek ezekért a nekik nagyon kívánatos dolgokért verekedtek. És így mentem végig az életen és az emberek megbecsültek és én tisztességgel meg tudtam élni munkámból mind a mai napig/

Nos hát tökéletesen ilyen volt, mint amilyen keresetlenül és őszinte szóval ő maga így elbeszéli. De ha a maga, vagy akár a családja ügyében is sohasem kilincselte a „hatalmasoknál”, annál többet járt, levelezett, kérvényezett az árvák, elhagyatottak, ügyefogyottak érdekében. Az ő egyszerű keresetlenségéhez (ami talán igazabb demokrácia, mint amely politikai jelszavakon nyargal) tartozott, hogy ezekhez a szegény emberekhez, akiknek ő rá szükségük volt, mindig sokkal közelebb állónak érezte magát, mint a kiváltságosabbakhoz. Meghallgatta hosszas panaszait, nagy nyugalommal, még az együgyűség sem hozta őt ki a türelméből. Olyan különös meleg szeretettel beszélgetett el velük, mintha a legközelebbi hozzátartozói lettek volna az illetők és úgy látszott a figyelésén, hogy csakugyan érdekli őt, amit amazok a maguk dolgáról beszéltek neki.

Mindez, amit itt elmondtam az édesapámról, azt a célt szolgálta, hogy közelebbről bemutassam őt az ő igazi emberi mivoltában. Mert azt hiszem, hogyha majd egyszer valamely valóban rátermett és felkészült tehetség nekilát, hogy megírja, megrajzolja Rákosi Jenő emberi alakját és összegyűjti hangyaszorgalmú munkája közben az ő életére, szokásaira, gondolkodására vonatkozó adatokat s mindebből rekonstruálja magának az ő egyéniségét, akkor eszébe fog neki is jutni, ami, mikor gondolatomban vele foglalkoztam, nekem gyakran fordult meg a fejemben, hiszen köztudomású, hogy sok nagyság volt benne, de talán mégis mint ember volt a legnagyobb.

Reggeltől estéig

Megkísérlem most, hogy leírjam életének egyetlenegy napját. Nem valami munkával, bankettes szónoklattal, színházi előadással, ünnepléssel, vagy közéleti tevékenységgel telezsúfolt napot, hanem egy normális hétköznapiját, aminő volt a legtöbb napja. Olyat, amelyen az elfoglaltsága se több, se kevesebb nem volt, mint más közönséges napján. Talán így mutathatom meg a távolállóknak őt a legközelebből, a maga hétköznapiságában, ahogy

tett-vett, mozgott, dolgozott, beszélgetett, vagy hallgatott, míg a többiek beszélgettek körülötte.

A hallgatósága egyébként ugyancsak nagyon jellemző tulajdonsága volt. Volt alkalom rá, hogy máshol is hallgatott. De, hogy úgy mondjam: legjobban tudott hallgatni otthon.

Reggel kilenc és tíz óra között, amikor teljesen felöltözve kilépett a hálószobájából, rendszerint hallgatag volt. Az arca fakószínű. Inkább fáradtnak, mint kipihentnek látszott, pedig legtöbbször jól és eleget aludt. Csak ritkán volt rossz éjszakája, többnyire amikor a politikai dolgok bántották. Ilyenkor képes volt féléjszakát álmatlanul forgolódni az ágyában. Egyébként nagyon élénken szokott volt álmodni. Még a legutóbbi esztendőben is megeseett vele, hogy azt álmodta, hogy éppen az érettségi vizsgálatán faggatják a tanárai. Az álmai sokszor nagyon meggyötörték, de lehetséges az is, hogy egyszerűen csak azért volt reggel, felkelés után, általában rosszkedvű, mert – mint már említettem, – sajnálta magától, hogy olyan sok időt tétlenül átaludt.

Szóval most figyeljük csak meg őt, amint kilép a hálószobájából, mint mondtam, borús, sáppadt arccal s átsétál az ebédlőbe, ahol fel van terítve a számára. Odalép az asztalhoz, szó nélkül felveszi az újságot s állva végig lapozza. Egy-egy helyen megakad a szeme s rövid időre el-elmélyed az olvasásba, azután tovább lapoz az újságban. Behozzák a reggelijét, ami vagy kávé föllel, vagy tea cukorral. Köszöntik, azután figyelmeztetik rá, hogy a reggeli az asztalon van, amire ő még mindig a lapot böngészve, vontatottan felel, hogy tudomást vett róla.

– Igenis ...

Mondja s tovább vizsgálja az újságot, de hamarosan elkészül vele, leteszi az asztalra maga mellé s helyet foglal. A kiöntött teát, amely ott párolog előtte a csészében, félretolja s a tányéron fekvő csülökcsontot veszi maga elé, ebből faragsál és eszik jóízűen és bőségesen, persze kenyeret eszik hozzá, közben kortyonként issza a teáját. Ha nincs csülökcsont, akkor elfogyaszt a teája mellett két jó karéj vajas kenyeret, amely tányéron, előre elkészítve, szintén ott várja az asztalon. Ő csak hosszúkás szeletekre szeli s így fogyasztja el teája mellett. Utána két lágytojás, vagy pedig lisztsterc következik, tejjel jól nyakonöntve, amit nagyon szeret. Ezután pedig gyümölcs, télen alma, körte. Nagyon szereti a szilvát. Megeszik belőle tiz-tizenöt szemet is. De válogat belőle, vigyáz rá, hogy csak érett, ép gyümölcsöt egyék és még a szilvának sem fogyasztja el a héját.

Reggeli után fel s le járálva a szobában, rágyújt egy hosszúszerű csibukra, azután bemegy a dolgozószobájába, átnézi a postáját, újságot olvas. Habár jár neki több is, rendszerint azt a lapot olvassa, amibe ő maga is ír. De a saját cikkét sohasem olvassa el. A többi lapból csak elvéve olyan cikket olvas el, ami különösen érdekli őt. Úgy féltizenegy órakor már kint van a kertjében. Mikor az idő hidegre fordul, hosszú körgallérját keríti a nyaka köré. fejébe húzza kötött sikkáját s így megy ki.

Elsőnek Pajtás kutya köszönti a ház urát. A köszönés abból áll, hogy a kutya, amikor meglátja a gazdáját, felugrik egy kerti asztalra, mire a gazdája odalép hozzá s a fejére teszi a kezét. A kutya a farkát csóválja, azután leugrik az asztalról s virgonc ugrálásba kezd, jeléül annak, hogy kész a gazdáját bárhová követni. Ő azonban csak lassan sétál az úton, meg-megáll s hosszasan elnézegeti a növényeit. Ha kell, bírja a gyaloglást is, de ha

nem volt alkalma járni, járás helyett szeret sokat álldogálni, mert az álldogálást egyenlő értékűnek tartja a járással. El tud álldogálni egy helyen hosszú ideig, úgy, hogy a nálánál jóval fiatalabbak kidőlnek mellette s megkívánják a leülést.

Most is lépten-nyomon, ahogy megáll az orgonabokrok vagy egy-egy rózsató mellett s elnézegeti növényeit, közben még Pajtás kutya is elunja az ácsorgást s le-lefekszik a gazdája lába előtt. Pajtás, habár csak valami keverék, feketeszőrű kutya, mégis nagyon intelligens állat, ami talán onnan is ered, mert van valami magyar kuvasz vérkeverék is benne. Az intelligenciája abban is megmutatkozik, hogy bár sokan parancsolnak neki ebben a házban, sokan tartják jóval, mégis tudja, hogy ki az ő gazdája, akihez – ha szabad ezt a kifejezést kutyára alkalmazni – szívvel-lélekkel és mindenki között leginkább ragaszkodik, pedig a reggeli simogatáson kívül egyebet csak ritkán kap tőle. Az igaz, hogy a nevét is tőle kapta. Nálunk egyébként – és ez a gyermekvilágot fogja leginkább érdekelni – ahány kutya volt a házunknál, a *Kis Kelemen* Pajtás kutyája után, mindet Pajtásnak hívták.

Allatot, növényt egyaránt nagyon szereti az édesatyám. A régebbi időben megesett, hogy volt otthon kalitkában 10-12 éneklő madara is. Leginkább a fülemülét szerette, amit nyáron maga fogott hálóval. Akkor még a József-körúton laktunk. A madarak fűtött üveges folyosón voltak elhelyezve, melybe hosszú nyitott folyosó torkollott, összekötve a József-körúti házat a Rökk Szilárd-utcaival. Úgy déli két órakor mi, akkor még gyermekek, az üveges folyosón már nagyban vártuk az édesatyánkat ebédre, a szerkesztőség-ből. És amint a hosszú nyitott folyosó végén előlibbent az ő jellegzetes körgallérja, abban a pillanatban az üveges folyosón az egyik csalogány mindig rágyújtott valami szép trillára. Ekkor tanultuk meg, hogy a madárnak még az emberénél is élesebb a látása, de meg hogy szívének, vagy legalább is eszének kell lenni, mert amint megpillantotta őt, tudta róla, hogy most jóízű lisztkukac csemegét fog kapni tőle. Ugyanis mielőtt asztalhoz ült volna, előbb a madarait mind végig etette ezzel a kedves eledelükkel.

Egy kis virághistóriát akarok még itt elbeszélni. Több mint húsz esztendővel ezelőtt történt. Az édesanyám karácsonyra gyönyörű, virágjában lévő azáleát kapott. Kettesben sokat gyönyörködtek ebben a virágban. A következő karácsonykor, december 23-án meghalt az édesanyám. Az azálea pedig ezóta minden karácsonyra gyönyörűen ki-virágzott. El lehet képzelni, hogy ápolta szegény édesatyám és hogy mit is érezhetett, ha úgy karácsony táján elnézte ezt a kedves, pompájában lévő virágot. Ez jelentette azóta számára az ő nagyon szomorú karácsonyát. És ettől az időtől kezdve az összes növényei, természetesen az azálea is, télire mindig bekerültek közvetlenül öhozá, a hálószobája mellett lévő üveges verandára.

Az imént ott hagytuk őt el a kertjében, amint egyenkint végigjárta a növényeit. Ebben a pillanatban kilép a kert végében lévő kis kapun, amit gondosan betesz maga mögött és lassú, könnyed léptekkel megindul a kert mögött lévő réten, jobban mondva kiképzésre ezután kerülő Naphegy-téren, az ott folyó házépítkezés felé.

Valami különös nagy érdeklődéssel szerette figyelni a mesteremberek munkáját. Ha valamelyik utcában, ahol ő járt, kövezés folyt, képes lett volna akár órahosszat is ott álldogálva elnézni ezt a látszólag egyhangú munkát s megfigyelni mindent a legapróbb részletekig. A régi időben, amikor a József-körút ötödik számú házát építtette, vagy jóval később,

mikor a Budapesti Hírlap Röck Szilárd-utcai palotáját építtette, ha ideje engedte, eltöltött fél délelőttöt is azzal, hogy elnézte a mesteremberek munkáját. Megfigyelte, hogy veszik a kőművesek kezükbe a téglát, milyen ügyesen forgatják félkézzel, míg lefaragnak belőle, vagy hogyan válogatnak a mellettük fekvő halmaz téglá közt, míg kiválasztják közülük az alkalmas darabot, mely oda illik arra a helyre, ahová szánták. Tudta, hogy mikor, hogyan kell fogni a kalapácsot, a kanalat, stb. Ismerte például a párkányok készítésének minden csínyját. Azt hiszem, hogy ha valahol felszólították volna rá, olyan gyakorlati munkát tudott volna írni akár a kőművességről is, hogy szakemberek is megirigyelhették volna tőle. Ugyanis tisztára a megfigyelései alapján, hosszasan és érdekesen tudott beszélni a kőműves munka végzésének dinamikájáról, ökonómiájáról, gyakorlati fogásairól és minden részletéről.

Az előző napokban egyszer, hogy éppen a Naphegyen folyó építkezést figyelte, mosolyogva beszélte el nekünk, hogy feltűnt neki az egyik kőműves, aki furcsán vette a kezébe a téglát. Már éppen rá akart szólni, hogy megálljon, nem úgy kell a téglát a kezében tartani, de azután eszébe jutott, hogy inkább megvárja előbb, hogy mire megy vele a kőműves így. És emez nyugodtan veszi a kalapácsát s azon a részén a téglának, ahol az egyik ujjával furcsán alátámasztotta, szabályos négyszöget vág le a kalapács éles végével.

– Egyszóval – fejezte be az apám az elbeszélését, hozzá kedvesen mosolyogva – nem sikerült volna kitanítanom a kőművest a saját mesterségére, mert megint inkább én tanultam valamit ő tőle.

Ilyen volt: mindig tanult, minden érdekelte s mindenkitől tanult, akinek a tudását valami tudományban, vagy akár mesterségben is elismerte. Mindez az érdeklődése abból a tulajdonságából táplálkozhatott, hogy nagyon szerette az embereket s rettenetesen érdekelte őt az élet és a munka.

Gyönyörködött, lelkesedett s egész lényé szinte felüdült, ha a munkában, amit megfigyelt, az emberi ügyesség, találékonyság és leleményesség nyomait figyelhette meg. Persze, ehhez az ő mindent látó szemére volt neki szüksége. Az ő szemére, amely majdnem csalhatatlanul meg bírta látni az egymásra rótt sorokban az irodalmi értéket s így annyi nagy tehetséget fedezett fel s adott vele nemzetének. Sokszor elnéztem, ha egy-egy neki tetsző könyvet olvasott, mennyire el bírt benne mélyedni, hogy neki pirosodott az arca az olvasásban. És bevallom, hogy ilyenkor gyakran gondoltam irigykedve arra, hogy mennyi apró szépséget, rejtett nagy irodalmi értéket láthat az ő szeme, aminek látása nekünk nem adatott meg. Minő igazi gyönyörűség lehet az övé, ha jó könyvet olvas, hogy rózsás lesz tőle az arcszíne, vonásai kisimulnak bele és szinte neki fiatalodik az írásmű élvezetében. De általában, ahogyan az ő szeme el tudott telni akár valami képzőművészeti alkotás nagyszerűségében, azt az odaadó elmélyedést, azt az igazi élvezetét a szépségnek, a művészetnek soha senki emberfiánál nem láttam s másoktól is hallottam, de magam is elmondhatom, hogy vele bejárni például a párisi Louvre gyűjteményeit, felejthetetlen gyönyörűség volt.

Amint élvezni tudta a nagyszabású emberi munkát, csaknem olyan öröm és gyönyörűség volt a számára az emberi kéz minden munkájának szemlélése, melyben épp úgy benne kellett lenni az emberi értelemnek és elmének, mint mindenben, amit az ember tesz.

S ő ezt látta is, ebben gyönyörködött. Visszatérek ő hozzá, amint az ő „szórakozásából”, a kőművesek munkájának szemléléséből frissen, jókedvvel tér haza, most már a saját munkájához, a dolgozósobájába.

Úgy féltizenegy óra lehet. Újra előveszi az újságokat s elolvassa belőlük, ami még érdekli őt. Ezután oda ül az íróasztalához levelet írni. Óriási a levelezése, mert mindenkinek felel, aki őt levelével felkeresi. Válaszírás előtt mégegyszer átolvassa a hozzájuttatott sorokat s csak azután fog maga is írásba. A levelek írói nagyrészt ismeretlenek. Állást keresők, instanciázok, hálálkodók, egy-egy cikkére reflektáló magánosok, irodalmi pr&bálközők, politikusok írásai ezek. A legtöbb ügynek utána kell előbb néznie, az aznap érkezett levelek nagy részére tehát nem is tud rögtön válaszolni. Van azonban sok elintézett fevél, amelyre a fejében már megvan a felelete. Ha véletlenül szabad délelőttje van, akkor neki szán a levélírásnak hosszabb időt s végez 15-20 levéllel is. Ma azonban van egyéb írivalója is, tehát csak a legsürgősebb levélválaszoknak lát neki. Így is már három megcímezett, leragasztott boríték fekszik előtte. Most írja a negyedik levelet. Hihetetlen gyorsasággal megy neki a levélírás, pedig a dolog nem olyan könnyű.

Mindjárt meg is mondhatjuk, hogy miért nem olyan egyszerű dolog neki egy-egy levéllel végezni s miért nem megy ez simán. Azért, mert néha többször is félbe kell szakítania az írást: közben ugyanis valaki személyesen jelentkezik a maga dolgával. Mert nincs annál könnyebb dolog, mint az ő színe elé jutni. Ha az ember túlozni akarná, még azt is mondhatná, hogy nemcsak a házának kapuja, de még a dolgozósobájának az ajtaja is tárva-nyitva áll, bárki emberfia számára, aki vele óhajt beszélni. Hogy többet ne mondjak, évekig rendes látogatója volt egy szegény megháborodott elméjű iparosember, aki magát isteni hatalmúnak tartotta s neki mondta el mindig az egész világ hatalmasai számára szóló parancsait, azzal a hittel, hogy ő majd a levegőn át, továbbítja a parancsokat. Az apám ezt az embert is mindig meghallgatta türelmesen.

A kéregetők délig rendszeren és alaposan le szokták soványítani a pénztárcáját. Mert nem afféle egyszerű kéregetők ezek, hanem mind olyanok, akik egyenesen a jó méltóságos úrhoz jönnek. Vannak olyanok, akik csak egyszer látogatják meg s olyanok is, akik bizonyos periódusokban, vagy pláne meghatározott napon jönnek. Így évekig járt hozzá még egy állítólagos rabbinus is, még pedig pontosan minden hónapnak az elsején s mikor megkapta rendes járandóságát, ott nyomban még valami héber imádságot is mondott érette.

Ha az ember kifejezte előtte a rosszalását, hogy mégsem helyes akárki fiát maga elé bocsátani, elvégre akadhat köztük, aki nem jó szándékkal jön, az ilyenféle megjegyzést nem szerette s a dologba való beleszólást körülbelül így utasította vissza:

– Nem is értem, hogy nyolcvan egynéhány esztendeig hogyan bírtam én nélkületek magamra vigyázni!

Szeretett az emberekről optimizmussal gondolkozni s a komiszságait, rosszaságait nem akarta észrevenni, még akkor sem, ha egyenesen figyelmeztették rá. Ha valaki tovább vitatkozott vele a konkrét esetről s azt találta mondani, hogy úgylátszik, még sincs neki emberismerete, erre így vágott vissza:

– Emberismeret. Mi az? Tulajdonképpen nem egyéb, mint mindenkiről feltételezni a rosszat.

Kissé elgondolkozott, azután szelídebb hangon folytatta:

– Pedig az emberek mind jók, csak nem szabad őket próbára tenni...

Ezt a tételét úgy tartotta meg, hogy ha kényszerűségből próbára tett is egynéhány embert, a próbatétel végén soha sem figyelte meg az illetőt, ha rossz eredménytől tartott. Ő maga félt leginkább a próbátétel eredményétől s inkább elfelejtette az egészet. Mert kitűnően tudott még felejtani is, ha éppen akart.

Ma is belesöppent véletlenül ilyen próbára tételbe. Egy jómérgelenségű ismeretlen férfi állított be hozzá, egy tizenhárom-tizennégy év között levő fiúval, akire, miután magát, mint hivatalnokot mutatta be, azt mondta, hogy az ő édes fia. Elbeszélte azután nagy hebegéssel, hogy rettenetes körülmények közt van, ilyen kevés, meg olyan kevés a jövedelme. Arra már egyáltalán nem telne, hogy mint tanult ember, a fiát, aki egyébként kitűnő tanuló, tovább taníttassa. Azért hozta őt magával, hogy a méltóságos úr lássa, hogy nem mese amit mond, mert íme, itt a fia s milyen derék gyermek. Ő egyébként nem magának, hanem a fia számára kér s nem ajándékba, hanem kölcsön száz pengőt, hogy beírathassa őt az iskolába és könyvet, miegymást vehessen neki.

Ez a nem mindennapi eset még az édesapámat is felizgatta. Szinte elviselhetetlen volt a számára az a gondolat, hogy egy apa hogy juthat annyira, hogy a fiát ilyen helyzetbe maga viszi bele. Tudniillik elbeszélte az édesapánk, hogy ez az állítólagos apa a fia becsületére és jövőre boldogságára kezdett esküdni, hogy ha megkapja a fizetését, meg fogja adni az apáknak a pénzt, amit most kölcsön kér tőle. Az apám ezt már nem bírta hallani és mint nekünk mondta: „Erre elhallgattattam a szerencsétlen embert.”

Mi persze érdeklődtünk, hogy mi módon hallgattatta el, talán csak nem adta meg neki a száz pengőt, amit kért? – Mire ő valósággal méltatlankodva felelte:

– Már hogyan adtam volna! Hát csak nem szégyeníthetem meg a saját fia előtt, hogy nem hiszem el, amit mond!

Azt egy pillanatra sem gondolta, ami nekünk eszünkbe jutott, hogy a fiú talán nem is azé az emberé és csak azért hozta magával, hogy nagyobb hatást érjen el a fiúval megrendezett jelenettel. A férfi viselkedésében azonban lehetett valami, ami az apámban mégis ébresztett némi kételyt, mert másképpen hogyan jutott volna az eszébe az, hogy nem szégyenítheti meg az apát a saját fia előtt azzal, hogy nem hiszi el neki azt, amit mond. Tudniillik, a fiára való tekintettel el akarta hinni neki, hogy ezt az adósságát ígéretéhez hűen meg is fogja adni.

Mi persze hangoztattuk előtte a gyanúkat, hogy hátha kitalált mese, vagy színjáték volt az egész, az úgynevezett apa részéről. Ő rá azonban az efféle megjegyzéseink határozottan bántó hatással voltak s most már el akarta felejtani még azt a kis gyanúját is, ami még az imént élt benne. Mert egyszerre csak a mi gyanúkkal szemben – hogy ez az ember svindler, aki az ő szívét használta fel arra, hogy a pénzét kicsikarja, – teljesen az ismeretlen apa mellé állt s mintegy őt védelmezve, velünk szemben, leckéztető hangon így szólt hozzánk:

– Dehogyan svindler; már hogyan volna svindler? Hiszen, ha nem lenne rá szüksége, nem jönne ide kérni. Különbben is inkább adjon az ember tíz svindlernek, mint elkergessen egyet, aki igazán rászorul.

Az ilyen biblikus mondásra mindig készen állt, mert ha nem került a bibliából, az ő szíve, az ő agya mindig készen volt csinálni biblikus mondást.

Mivel bizonyosan lesznek olyanok, akik kíváncsiak a mese végére, azok számára ideírom, hogy ez a bizonyos „apa” soha többé nem jelentkezett nála s nem adta meg a tartozását az édesatyámnak...

De maradjunk csak tovább a mai délelőttnél. Ott ül ismét az íróasztalánál, hogy a levelét, amit a látogatója félbehagyatott vele, befejezze. Fegyelmetlenül kíváncsi szemünk egy pillanatra, szinte akarattal ellenére is, odatekint a levélpapírra, tolla nyomán most marad ott a papíron gömbölyű betűs, jólismert s mindig egyforma aláírása; fölötte pedig ez a két szó: Alázatos szolgája... A kíváncsiság most már nem hagy bennünket nyugton. Vajjon kinek, miféle hatalmasságnak írhatta, hogy így fejezi be a levelét: Alázatos szolgája?

Szokása szerint borítékozza, lezárja s csak ezután címezi meg a levelet, amely szól: T. e. X. Y. *kántortanító* úrnak. A többi már nem is érdekel bennünket, hogy Kölkedre, vagy Zalabár a megye-e a levél?... Ez a két szó motoszkál a fejünkben, ezt ismételteti hangtalanul az ajkunk, hogy a fülünk szinte hallja hangunk zengését. Csodálatos két szó ez, mely a maga nemesebb értelmében krisztusi gondolatot fejez ki: a hegyi beszéd gondolatát, amelyet ő az újszövetségi Szentírásban is a legnagyobb értékűnek tartott, mert benne látta lefektetve a vallás bölcsességét, az utat és a célt, amelyen s amelynek irányában az ember fiának életében haladnia kell. Az ő érthetetlennek látszó egyszerűsége is abban volt, hogy minden emberfiának alázatos szolgája iparkodott lenni.

A levele befejezése után felkel, oda sétál a szoba másik végében levő pipáihoz, kiválaszt közülük egy kurtaszárút, megtömi szép, szőke pipadohánnyal, élvezettel rágyújt, azután nagyokat szippantgatva a pipából, odaáll az ablak mellé és elrévedezve kitekint az utcára. Aki így látja őt álldogálni, fején kackiásan félrebillentett kötött sapkájával, még azt is gondolhatná róla, hogy nincs semmi dolga, mert első pillanatra annyira gondtalannak látszik. Pedig ha most megszólítaná valaki, akkor venné észre, hogy milyen mély elgondolkozásból rázta őt fel.

Mélységes csend van a szobában, csak a pipája szortyog néhányszor hangosan a szájában, azután kopogva veri bele az egyik közel álló hamutartóba a pipa kiégett tartalmát s már indul is újra az íróasztala felé. Alkalmi cikk írásába kezd valamelyik hetilap számára. A négy-öt oldalra terjedő cikkel hamarosan készen van. Utána szivarra gyújt s mivel így ősszel a szoba levegője hűvösebb, veszi a pokrócát, a dereka köré csavarja s leül az ablak mellett álló kis fotelre. A lábát gondosan betakarja, mert „az ember lábtól szokott meghűlni.” Ez a gondosság, meg az ő nagyszerű természete, mely egyaránt túri a meleget és a hideget, megvédi őt a hűlés veszedelmétől. Így ül ott valami nagyformájú, vastag, idegennyelvű könyv olvasásában elmerülve. Nagyon érdekli őt, amit olvas. A könyvben valami világproblémáról van szó. Az ilyen nevezetes külföldi írók a maguk érdekes mondani valójával persze nagyon megtermékenyítik az ő rendszerekkel, szempontokkal és tudással gazdagon ellátott elméjét. Az efféle könyvek olvasása az ő számára legalább is egy, de néha több, úgynevezett vasárnapi cikktémát is jelent. Olyan cikkét,

mely magas csúcsokra viszi fel az olvasót, ahonnan azután elgyönyörködhetik az ő tágas szemhatárában s képeinek csodás beállításában, fókuszában, vagy érintőiben a magyarság nagy ügyével, vagy ha arról van szó, éles megvilágításával annak a határvonalnak, ahol a szóbanforgó világprobléma már a magyarság kérdésével befolyásolóan kapcsolódik össze.

Úgy egy óra után csendesen nyílik a szoba ajtaja. Az egyik unokája érkezik haza az iskolából s mivel egy házban lakik vele, így hazatérőben gyakran nyit be a nagypapájához, hogy lássa s hallja őt. A nagy könyv, amiből az imént olvasott, néhány pillanatra a nagypapa ölébe kerül. Meleg tekintete végig siklik a fiún, míg emez félkezében a könyveit szorongatva, nagy üggyel-bajjal kezét csókol neki.

– Nos, mi újság? Mi történt az iskolában?

Ez az első kérdése a nagypapának.

– Feleltem a történelemből.

– Tudtad?

– Tudtam, csak itt-ott nem bírtam magam helyesen kifejezni.

– A tanár a helytelen kifejezéseidből is bír következtetni a tudásodra. Na de nem az a fontos, hogy mit gondolkodol rólad, hanem az, hogy mit tudsz.

És itt azután lebilincselően érdekes kis előadás következik arról, hogy az emberre nézve az életben az a legfontosabb, hogy mennyit tud, mert a tudás adja az önbizalmat, az önérzet biztosságát, erőt, sőt még hatalmat is, amit mindig csak embertársai javára használjon az ember. És ehhez a gondolatához is hozzáfűzi azt a másikat, amely manapság egy pillanatra sem hagyja őt nyugton: trianoni helyzetünk fájdalmas gondolatát.

– És soha sem volt az országnak nagyobb szüksége okos, tanult, művelt, erős és bátor emberekre, mint most, – mondja komoly hittel, – mert elvesztett területeinket csak akkor szerezhethjük vissza, ha mindenben különbek leszünk amazoknál, akik elvették, ami a miénk volt...

Az unokája számára az ilyen rövid látogatás mindig gyarapodást jelentett szellemi és lelkiében. Soha sem volt az effélének prédikációs íze, hanem csak egyszerű, természetes beszélgetés volt kettejük közt. És a nagypapa unokája szemében csodálatosan közvetlen, egyenrangúnak tetsző félnek birt mutatkozni ezek alatt a beszélgetések alatt. Persze ezzel megvette teljesen a fiú szívét. A nagypapa viszont szerette a fiú egyenességet és őszinte igazmondását, úgy, hogy a fiú eldicsekedhetett azzal, hogy ők ketten a nagypapájával nagyon jól megvoltak egymással.

Az ebédidő közeledtével egymásután érkeznek haza a család tagjai a dolgukról. Ilyenkor rendszerint beköszöntünk hozzá s elmondtuk neki, ha valami nevezetesebb hírt tudtunk meg. Érdeklődött a dolgainkról. Elmerült a nap nevezetes eseményének, a német jóvátétel kérdésével kapcsolatos francia nyilatkozatnak a fejtegetésébe. Valósággal nekihevült a témának. Egyszerre csak félbehagyta és elővette a zsebóráját:

– Húsz percem van még az ebédig. Na most még egy kis Shakespearet! . . . Különös dolog az – tette hozzá magyarázatképpen, – hogy már két napja töröm a fejem egy angol kifejezésén s nem bírtam sehogyan sem megtalálni rá a megfelelő magyar szót. Most, ebben a pillanatban eszembe jutott. .. Kínszenvedésnek tetszhetik ez, pedig tulaj-

donképpen nagy gyönyörűség. Nekem ilyenkor mindig az az érzésem, mintha öltre menve birkóznék a nagy britt szellemével...

Magára hagytuk, ő pedig felvillanyozódva lépett oda az asztalához s fiókjából elővette az irományát és már neki is látott a munkának. Szóval az ő számára húsz perc is elég idő volt arra, hogy neki lásson Shakespearet fordítani. Más ember azt mondta volna: már csak húsz percem van, tehát nem érdemes hozzáfognom. Hiszen míg nekikészülök, míg beleélem magam a nagy britt szellemébe, ehhez is kell legalább ennyi idő. Ő nem így volt vele, mert állandóan foglalkozott Shakespeare-rel s így állandóan benne élt a szellemében, tehát néhány perc alatt is előre birt jutni a fordításával. Egyébként az ő hihetetlen munkateljesítményének ez volt az egyik titka: a legcsekélyebb időt is érdemesnek tartotta kihasználni. És el lehet róla mondani, hogy ki is használta.

Az ebédje húslevesből (ezt akár mindennap megette volna), főtt marhahúsból (paradicsommártással és burgonyával) és káposztás rétesből állott. Mindenikből elegendőt evett. A rétesből, ha kedvére volt készítve, ropogósan, levelesen s megfelelő mennyiségű zsírral, megevett négy-öt szeletet is.

Ebéd után megint rágyújtott a csibukjára, azután felkelt az asztaltól. A feketekávéját már utána vitték a dolgozószobájába, ahol ő az ablak mellett állva kezdte olvasni a déli lapokat. Egy-egy jelentősebb parlamenti beszédet, vagy a magyar szempontból is fontos külpolitikai eseményeket mind végig olvasta. Leült a feketéje mellé, amit cukor nélkül fogyasztott s rendszerint megvárta, míg jól kihűl, csak azután nyúlt hozzá, hogy két-három kortyban lehörpintse.

Az újság ilyenkor már főleg az aznapi vezércikk szempontjából érdekelte. Mikor a politikai olvasnivalóval elkészült, csak azután kezdett egyéb iránt is érdeklődni, persze kivéve azt az esetet, ha valami nagy szenzáció volt a lapokban, mert az illető ő is elsősorban olvasta. Azonban érdekelte minden művészeti vagy sportesemény, rendőri vagy törvénytörési esemény. Hiszen ezt talán nem is kell külön kiemelni, mert az általános érdeklődéséről tanúskodnak a cikkei is.

Mikor a magyar lapok átnézésével végzett, a külföldi lapokat vette elő. Mikor mindezzel végzett, már volt akár két cikktéma is a fejében, este tehát majd választhat közülük a szerkesztőségben. Félőt órakor beszállt az autójába s robogott rajta a redakcióba.

A szerkesztőségben sok időt emészt fel a késő délutáni lapok átnézése, a postája végigolvasása. Naponkint jókora köteg levelet jelent ez, amit átnézés után három csoportba oszt szét. Az egyik csoport olyan leveleket tartalmaz, melyek jobbra magára a lapra tartoznak, ezek a szerkesztőhöz kerülnek majd. A másik csoport gyermekszanatóriumi ügyekre vonatkozik, ezek külön jelzéssel a szanatóriumok igazgató-főorvosához kerülnek elintézésre. A harmadik csoport levél egyenesen az ő személyének szól. Ezek között is van néhány, amire azonnal felel és persze ismét csak sajátkezűen írja a választ. A levelek zömére olyankor írja meg a feleletet, amely napon nem ír cikket. A legtöbb levél bizony fájdalmas olvasmány: tele van panasszal és segítségkéréssel. Mások leírást, információt tartalmaznak társadalmi osztályok szörnyű gazdasági helyzetéről.

Azt lehetne mondani, hogy az a levéltömeg, amit az ország minden részéből és különféle állású polgáráról napjában kap, mintegy állandó összeköttetésben tartja őt ezzel a

szomorú kis trianoni magyar világgal, úgy, hogy minden pillanatban világosan láthatja a magyar társadalom vigasztalanul nehéz helyzetét. És így méltán írta egyszer az egyik vezércikkében, melyben az ország tragikus helyzetét egy család tragikus sorsának leírásával ecsetelte: „Ez csak egy eset, de hogy ez másutt is így van, arról tanúskodik az a sok panaszos levél, amit nap-nap után kapok ide a szerkesztőségbe.”

A látogatói persze itt sem hagyják nyugodtan levelet írni. Ide is jön hozzá mindenféle rendű és rangú ember magánkéréssel, vagy a közügy szolgálatában. Azután jön referálni a gyermekszanatóriumok igazgatója, hozza magával az aláírni való postát. Ismét más látogató következik, egy vasutas, aki arra kéri, hogy lépjen közbe érette a felsőbbségénél, mert most alkalma lenne s protekcióval el is érné, hogy nagyobb fizetési fokozatba helyezték át.

Az apám nyugodtan végighallgatja az embert, azután így szól:

– Nem teljesíthetem a kérését barátom. Én magát ott a vasútnál állásba segítetttem. Az előmenetele azonban már nem az én dolgom, hanem a maga emberségére, az arravalóságára és a főnökeire tartozik. Az én protekciómat hagyja meg azok számára, akiknek még nincs állásuk.

Ebben a felfogásában az apám másokkal szemben is mindig szigorúan hajthatatlan volt. Most sem engedett belőle s az embert elbocsátotta, kérését nem teljesítette.

Úgy hét óra körül a lapnak egyik munkatársa hosszú távirattal lép be az atyám szobájába. Jelenti, hogy Londonból, az angol felsőház üléséről szól a távirati tudósítás. A magyarbarát lordok egyenkint álltak fel s a trianoni béke ellen beszéltek.

Az apám kéri, hogy olvassa fel neki a tudósítást. Ülve marad az íróasztalánál, amaz pedig csak úgy, ahogy, odaállt az asztal elé s olvasni kezdi a táviratot. Az apám előre-hajolva a székében, különös élénkséggel és odaadással figyeli a felolvasót, mintha minden szavát, minden mondatát az eszébe iparkodnék vésni. Csaknem mozdulatlanul hallgatja a táviratot s a végén sem szól, csak a fejével int a felolvasónak, aki halkán már távozik is a szobából. Az apám néhány percre mélyen elgondolkozik; egy pillanatra félkezébe hajtja a homlokát, azután hirtelen felpattan az íróasztalától: A cikk témái, amelyeket délutáni olvasás közben gyűjtött össze, ekkor már a fejében félre vannak dobva. Gépiesen papírl vesz elő a fiókjából és margót hajt rá. Látszik azonban rajta, a kifejezésén, hogy az agys erősen dolgozik még akkor is, mikor leül újra a székre s a tollat a kezébe veszi. Néhán pillanatig még a messzeségbe néz, azután tollát a tintába mártja és írni kezd.

Aszerint, hogy munkaközben hányszor zavarják meg, lesz féltíz, vagy tíz óra, mire s cikkével elkészül, ekkor ad neki címet; legtöbbször azonban a szerkesztőre bízta a cím adását. Megkívánja a szerkesztőtől, hogy olvassa el a cikkét s észrevételeit mondja meg neki. A szerkesztő javítását a cikken természetesen tartja, mert szerinte ez a szerkesztőnek szuverén joga. Az igazság kedvéért azonban meg kell itt jegyezni, hogy ez a legkritkább esetben fordul elő. Figyelme, emlékezete olyan tökéletes, hogy hiba nem igen csúszik írásába, legfeljebb szórendi, vagy betűhiba. Hiszen például latin klasszikusokat is, tisztára emlékezetből idéz. Ő maga, ha megírta, nem olvassa át a cikkét. Hogy emlékezete milyen jó, arról tanúságot tehet mai cikke is, melyben lépten-nyomon idézi az angol felsőház szónokainak szavait és mondatait.

A kész cikket maga viszi be a szerkesztőhöz, azután visszamegy a szobájába és szivarra gyújt. Rövid időre leül, mint aki indulás előtt kissé le akar hűlni hevületéből. Azután lassan szedegetni kezdi leveleit, újságjait, amit haza akar vinni magával. Pápaszemével bajlódik, hogy eltegye a tokjába, mert a sötét üveget illeszti majd a szemére, ha elindul. Író-holmiját rendbe rakja az asztalán, ollóját és kötött sapkáját a fiókba teszi. Az asztali villanylámpást eloltja. Azután jön a szerkesztő, aki már eddig elolvasta a cikket és nyomdába adta. Ezt mindig megvárja, mint ahogyan a kezdő zurnaliszták teszik. „Mert hátha valami kifogás esik a cikk ellen!” A szerkesztő mosolygós arccal beszél neki az előző napi cikke hatásáról. Ezután már indul is hazafelé, előbb azonban még eloltja a szobában a lámpást, mert erről sem feledkezik el sohasem.

Odahaza ilyenkor már türelmetlenül várják, mert mindenki megéhezett már. Őrajta valami derűs gondtalanság látszik, mikor asztalhoz ül. Ma is, mint mindennap, jut a számára a délről maradt levesből jó tányérra való. Most látszik csak meg, hogy megéhezett ő is, mert a levesét nagy gyönyörűséggel kikanalazza egy csöppig. Ezután tornyosra süttött rántotta következik bő zsírban, hozzá fejes-saláta. A salátát nagyon szedeti. Külön üvegtányérja van hozzá, amely még valamivel nagyobb, mint a pecsenyés tányér. Mindjárt előszörre teleszedi az üvegtányérral salátával, alaposan nyakon önti olajjal, megszózza, megcetezi, pedig a saláta már elkészítve került az asztalra. Nem tesz semmit, ő így szokta csinálni.

A rántotta két-három tojásból készül. Jóízűen eszi, egy-egy falathoz többször is vesz salátát, úgy, hogy a saláta hamarabb fogy el, ez sem baj, megduplázza az előbbi adagot. Most pedig a rántotta fogy el, azonban még maradt a serpenyőjében, melyben betálatták, zsírja bőven. Ezt kenyérral jóízűen kimártogatja, amihez persze ízlik neki a saláta.

Mindez így leírva hamar ment, a valóságban azonban nem megy olyan gyorsan. Mert van neki egy igen fontos egészség-szabálya, mely így szól: Alaposan megrágni! Pom-pásan és jóízűen tudja megrágni az eledelt. Más ember addig már három falatot lenyelt, amíg ő még mindig ugyanazt a falatot ropogatja. Az embernek sokszor már az jutna az eszébe, hogy, nini, talán már nem is lehet a szájában a falat s még mindig ott ropog a szájában. Mindent rág. Például nagyon szereti a levesbe főtt metéltet, amit más ember alig rág meg. Ő minden egyes kanál után rágcsálásba kezd. Még a szőlőt is, amit most tesznek eléje, megrágja alaposan.

Ezután liptói túró következik, paprikával s pépesre aprított vöröshagymával. Az igaz, hogy ezt az ételt vöröshagymának is lehetne nevezni liptói túróval, mert a hagyma jobban dominál benne, mint a túró.

Egyszerűen eltart egy órácskahosszat, mire végére ér a vacsorájának, amit ezekkel a szavakkal fejez be:

– De éhes kezdek lenni!

Persze, erre mindenki szaladna, hogy hozzon neki még valamit, ő azonban jókedvűen vet véget a körülötte meginduló nagy igyekvésnek azzal, hogy így szól:

– Az ember akkor hagyja abba az étkezést, mikor éhes, mert abból könnyebben ke-rekedik baj, ha olyankor hagyja abba, mikor már jóllakott.

Megiszik még egy jó pohár vizet, egyebet, bort, sört, nem szokott inni, csak ha éppen

kell, társaságban, de itt is csak úgy tesz, mintha innék. Megtörli a száját, jókedvű mozdulattal összegyűri a szalvétáját s hirtelen az asztalra teszi.

– Köszönöm zebédet!

Ez a tréfás gesztusa már az unokáinak szól, akik ma kivételesen vacsora után is lejöttek őhöz a földszinti lakásába látogatóba.

Most felkel, a széket az asztal alá tolja s jókedvűen meghajol:

– Uraim és hölgyeim! I take my pipe.

Így szerette tréfásan angolul mondani, hogy veszi a pipáját. Sarkonfordult s az ő jellegzetes könnyű lépteivel sietett be a szobájába. Kiválasztott magának egy könnyen szelelő csibukot, szálás dohánnyal megtömte, rágyújtott, s már ment is vissza az ebédlőbe, ahol a családja az asztalnál maradt, könnyű beszélgetésbe merülve.

Ő újra visszaült a helyére, de most a székét kicsit oldalt fordította az asztalnak, hogy így a csibukjával elférjen s látszólag inkább a csibuk sercegő tüzét figyelte, mint a körülötte beszélgetőket.

Most ismét a hallgatás időszaka következett. A többiek körülötte egyre inkább belemelegedtek a társalgásba a hallott dolgokról, aktuális kérdésekről, vagy ki-ki a maga foglalkozása köréből vett témáról bocsájtkozott hosszabb fejtegetésbe. Ő pedig, mintha olyan messze távozott volna innen a gondolatában, hogy a beszélgetőknek talán még a hangjuk zsongása sem jutott volna el a füléhez. Pedig nem így volt. Ilyenkor is hallott ő mindent. Sokan emlékezhetnek még arra, hogy a klubban szeretett a kártyásoknak csendben kibicelni. Azt lehetne mondani, hogy otthon ugyanígy szeretett kibicelni a beszélgetőknek. Ha valaki valami jót mondott, elmosolyodott rajta. Ha a téma kedvére való volt, maga is beleegyedett a beszélgetésbe.

Ritkán fordult elő, hogy leginkább valami országos ügy annyira bántotta őt, s olyan erősen lekötötte minden gondolatát, hogy ezért merült hallgatásba. Ez a hallgatása szinte dermesztő hatású volt, úgyhogy lassan elhallgatott a beszéd és elnémult még a szó is. Ilyenkor nem mert senki sem próbálkozni azzal, hogy valaminő formában belevonja őt is a társalgásba, tehát inkább elhallgatott mindenki a szobában.

A mai hallgatása nem ilyen természetű. Így tehát nem volt nehéz őt szóra bírni. Még az unokái is ismerték arról a tulajdonságáról, hogy a régi emlékeiről, régmúlt családi dolgokról, egy-egy jellegzetes emberéről, akivel az életében találkozott, meghalt barátairól, rokonairól, vagy azoknak különös gondolkozásáról, kitűnő mondásairól, továbbá a saját gyermekéveiről s gyermekora alakjairól, nagyon szeretett beszélni.

Ma is ezzel törte meg környezetét az ő hallgatásának jegét. És hamarosan bele is melegedett a beszélgetésbe, néhány apró, érdekes és mulatságos históriát beszélve el a saját életéből. Roppant kedvesen tudott így mesélni. Erről egyébként az unokáit kell csak megkérdezni, akik ilyenkor csak úgy csüngtek az ajkán, olyan gyönyörűséggel lestek minden egyes szavát. Ha már néhányszor hallották tőle a históriát, amit éppen elmondott, az sem volt baj, sőt talán annál jobb volt. Sőt még maguk kérték őt, hogy ezt vagy azt az esetét mondja el mégegyszer s ilyenkor még jobban élvezték, mint mikor először hallották tőle, mert már előre örültek a história csattanójának.

Külön gyönyörűség volt, ha például valamelyik neki tetsző olvasmánya tartalmát be-

szélte el. Ez mindig valami lebilincselően érdekes volt. Szerette a humoros dolgokat s ha ilyen olvasmányát beszélte el, még ilyenkor is sokszor úgy elfogta a nevetés, hogy csak úgy potyogtak tőle a könnyei. Nagyon élvezte Jerome K. Jerome, továbbá Mark Twain humorát, ennek az utóbbi írónak több munkáját maga is lefordította magyarra.

Ma általában nagyon beszédes kedvében volt, ilyenkor azután egyik pompásabb dolgot mondta el a másik után. Roppantul jóízűen és kedvesen beszélgetett. Ha kissé megpihent közben, az unokái kezdték kérdezgetni, hogy miként is volt a gerjeniekkel, meg a rátótiakkal. Erre ő mosolygott:

– Csak nem állok kötélnek, hogy nektek ezeket a közismert anekdotákat elmondjam! Egyébként úgy emlékezem, hogy egyszer már el is mondtam nektek.

Hát persze, hogy elmondta, nem is egyszer. De azért most újra elmondta.

Azután hirtelen eszébe jut, hogy néhány nappal előbb az egyik unokája megkérte őt, hogy vegye át vele a latin fordítást, mert az aznapi lecke kissé nehéz. Persze, átvette a latint a fiúval, még pedig igen nagy gyönyörűséggel. Most az eredmény érdekelte őt. A fiú nagy boldogsággal jelentette, hogy csakugyan felelt belőle, még pedig jól.

– Egyszóval, – mondta mosolygósan a nagypapa, – te nem úgy vagy vele, mint a Lója?

A gyerekek már előre nevettek, mert ez a história is kedvelt esete volt neki és az ő egyik unokaöccséről szólt. A gyerekek kérésére így mondta el:

– Egyszer délben akkor még a Kerepesi-úton találkozom a Lójával. Könyvestáska a hóna alatt, gondtalanul, vidáman poroszkál hazafelé az iskolából. Megállítom: „Na, Lója, egyes? ...” Kérdeztem tőle. Ő pedig ragyogó arccal így felel: „Sőt, ellenkezőleg! ...” Szóval, – fejezte be, az unokája felé, – te azért vagy gondtalanul vidám, mert jól feleltél.

Mondom, ma csaknem magától jött bele a beszélgetésbe, nem kellett őt sokat kérlelni. Egyébként ha nem akart volna beszélni, ebben az esetben úgyszólván hiábavaló dolog lett volna a kérlelés; tehát ha első próbálkozásra nem sikerült őt rávenni, senki sem merte volna erőltetni, hogy beszélgetésre bírja. Igen ám, de volt néha olyan eset, mikor az egész környezete szinte már tükön ült azért, mert ő nem volt hajlandó, egy szó nem sok, de annyit sem volt hajlandó kiejteni a száján. Például azt, hogy az embernek néha figyelmességből is kell beszélni, vagy udvariasságból, ezt ő, aki a legfigyelmesebb és a legudvariasabb tudott lenni, néha egyáltalában nem vette tekintetbe. Mindenki kitalálhatja, hogy olyan eset volt ez, mikor vendég volt a háznál, még pedig olyan vendég, aki vagy már nagyon régen, vagy még egyáltalán nem volt nála.

Leginkább úgy volt, hogy valósággal elbájolta a vendégét a kedvességével. Szóval tartotta, mulattatta, megnevettette, vagy gyönyörködtette őt beszélgetésével. Volt azonban olyan eset, hogy szótlanul fogyasztotta el a vacsoráját s utána némán szítta a csibukját a vendégről szinte tudomást se véve. Persze, a távolállónak könnyű erre azt mondani, hogy bizonyosan azért volt ez így, mert az illető vendégét vagy unta, vagy egyáltalán nem is kedvelte. Pedig a dolog nem így van. Először, mert a legritkább emberfia volt, akit ő nem kedvelt, másodsor pedig mert őt inkább érdekelték az emberek s ritkaság

volt, hogy valakit únt volna. Legfeljebb azt lehet elmondani, hogy a szószátyárságot nem állhatta, azonban ezt is csak néha.

Tehát nem a jelenlévő vendég volt az oka a hallgatásának, csak öneki nem volt ínyére beszélgetésbe kezdeni. Mi persze ezt a tulajdonságát ismertük s meg is értettük. Tudtuk róla, hogy a saját gondolatai néha annyira elfoglalják őt, hogy teljesen át kell magát nekik adnia s az egyénisége (hiába mondta ő maga, hogy nincs benne semmi a hétköznapi túlemelkedő) bizony rendkívüli volt. Ő maga talán észre sem vette, hogy éppen nagy egyénisége kényszeríti őt arra, hogy a társadalmi formaságokon túl tegye magát.

Mondom azonban, hogy a baj abban volt, hogy a vendég mindezt nem tudta, csak a hallgatása kínos csendjét érezte. Izegni mozogni kezdett a helyén mert hiszen már azért is meg volt illetődve, hogy az ő asztalánál ülhetett. Továbbá, mert feltétlenül az juthatott az eszébe, hogy az ő jelenléte az oka a hallgatásának. Mi is kínos helyzetben voltunk, mert megmagyarázni még csak meg lehetett volna a vendégnek, hogy az édesapánk nem rosszkedvű, csak éppen hallgat, megértetni azonban a vendéggel már bajosabb lett volna. Egyrészt tehát szinte erőlködve törekedtünk arra, hogy mi tartsuk szóval a vendéget, másrészt azon mesterkedtünk, hogy az édesapánkat valahogyan mégis csak sikerüljön bevonni a beszélgetésbe.

Lassan már kezdtük azonban veszíteni a reménységünket, mert úgy látszott, hogy minden kísérletünk kudarcot vall. A vendég pedig szorongó helyzetében már enni sem mert. . .

Egyszerre nagyszerű ötletünk támadt.

— Papa kérem, – mondta az egyikünk, – beszélje el a „fagylaltot”, ő – itt a vendégre mutattunk, – még bizonyosan nem hallotta.

— Ugyan, – felelte kicsit elmosolyodva, miközben a vendég tányérjára pillantott. – Azt különben sem lehet csak úgy „minden ok nélkül elmondani”.

— De hiszen láthatja, a vendégünk nem akar enni a tortából.

— No, de azért mégsem lehet azt úgy elmondani, – kezdte ő mosolyogva. Hanem előbb el kell beszélni, hogy volt egyszer egy ember, aki csak egyetlenegy anekdotát tudott, ami lövésről szólt. Amikor társaságban volt, mindig azt leste, hogy mikor kezd el valaki fegyverről, vagy lövésről beszélni. Izgatottan várta az alkalmat, hogy az anekdotáját elmondhassa. Az alkalom azonban csak nem akart eljönni. Az ember egyszerre csak, mikor általános volt a csevegés, elkiáltja magát: Csendet kérek! Figyeljünk csak, úgy hallottam, hogy lőttek!... Persze erre mindenki elhalgatott és ijedten figyelt... Vagy nem jól hallottam? No nem tesz semmit. Mivel azonban éppen lövésről van szó ... És így elmondhatta már az anekdotáját. Hát nekem is *csak egy anekdotám* van, amit olyankor szoktam elmondani, mikor a vendégem nem eszik. Úgy szól ez, hogy a paraszt embert megkérdik, amikor fagylaltot evett, hogy jó volt-e? Mire ő azt feleli: Nagyon jó volt kéremátossággal.. . Hát akkor tessék még . . . mondják neki, amire ő így felel: Köli a fenének! . . . Szóval úgy látszik, maga is így van a tortával, hogy nagyon jó volt, de köli a fenének.

Fordul a vendég felé, aki megkönnyebbülve kacag. És ezzel most már meg is indul az általános beszélgetés, melyben már az édesapánk is résztvesz.

A vacsora tehát mindenki részéről jó benyomásokkal végződik. Ha pedig a követ-

kező napon valamelyikünk megemlíti az édesapánknak, hogy a vendég milyen zavarban volt, mert ő egész vacsora alatt nem szólt hozzá egy szót sem, erre ő a legnagyobb csodálkozás hangján így szól:

– Dehogy nem beszéltem! Már hogy lett volna zavarban, mikor nagyszerűen mulatott!...

Ez a felelete pedig nem jelent nála tréfálkozó ellentmondást, mert így is hiszi, ahogyan mondja. Ugyanis őneki magának egy pillanatra sem jutott az eszébe, hogy ő hallgatag volt, vagy pláne, hogy a vendége kényelmetlenül érezhette magát éppen ezért. Ez mind annyira nem volt lényeges az ő számára. Továbbá egyébként is hallott mindent s emlékezett is mindenre, amiről az asztal körül szó volt, tehát joggal gondolhatta, hogy ő is résztvett abban a beszélgetésben, ha hallgatással is.

De figyeljük meg újra őt: a vacsora utáni csibukja már kiégett. Egyszer-kétszer még belefúj a szárába, azután felkel a helyéről s viszi a csibukot a pipatartóra. Ez az asztalbontást jelenti, amely után mind megyünk utána a dolgozószobájába. Odaát még folytatódik a beszélgetés. Egyszer csak megszólal a telefon.

– Ez a Szidi!

Mondja ő. Tudniillik Rákosi Szidi, az ő nővére, aki ilyenkor, színházi idő után szokta őt felhívni. Már megy is a telefonhoz. Ezúttal nem a Szidi nővére szólította őt telefonon, hanem az egyik unokaöccse, akinek az utóbbi időben sok mindenféle kellemetlen támadásban volt része s nagy harcot vív a munkájáért, amit érdekelt, befolyásos körök úgy akarnak tönkretenni, hogy őt magát, a munka irányítóját iparkodnak lehetetlenné tenni.

Az édesatyám, tehetséges, rátermett embernek tartja ezt az öccsét arra, amire vállalkozott, s éppen ezért érdeklődik a dolgai iránt. Most is a telefonon a dolgainak állásáról szóló előadását hallgatja. Megteszi rá a maga megjegyzéseit. Persze, ezek a megjegyzések sokszor olyan természetűek, hogy az ügynek, amelyről szólnak, nem ritkán egészen új irányt szabnak.

Az ő bölcs megjegyzései! Sokat lehetne erről is beszélni. Mert több ez a megjegyzésnél. Az értéke olyan, mint a kitűnő tanácsé, amelyért életük komoly fordulóján eljönnek hozzá tágabb értelemben vett családjának a tagjai is. Ezek az ő útbaigazításai kormányoznak egyébként mindnyájunkat, akik ő hozzája tartozunk családi kapcsolataink révén. Az ember sokszor hallhatta emlegetni másoktól az ő bölcsességét. A mi családjában azonban, amely sokszor élt vele, valóságos legendás fogalom az ő nagy bölcsesége. Elég itt ennyit is mondani erről, amiről mi, az ő családjának tagjai akár egy kötetre valót is tudnánk elmondani.

Elég ennyi is megértésére annak, hogy ez az ő bajbajutott unokaöccse mint csüngött az ajkán, míg telefonon megjegyzéseit megtette, amannak elbeszélésére, vagy kérdéseire. Mikor már végén voltak a beszélgetésnek, az öccse valami olyasfélét mondhatott neki, hogy az ember már sokszor arra gondol, érdemes-e folytatni, érdemes-e fáradságot nem sajnálva, idegeket nem kímélve perlekedni az egész mindenséggel? Nem teszi-e az ember okosabban, ha szép csendben visszavonul s hagyja az egészet?

Abból gondolom, hogy ilyesfélét kérdezhetett, mert tisztán hallottam, amint az apám így felelt neki:

– Hogy érdemes-e? Hát miért mentél volna bele a harcba, ha nem lenne érdemes? Egyébiránt ezt neked kell tudnod! Az a fontos, hogy magaddal, a lelkiismeretteddel légy tisztában, a többi mellékes; mellékes, amit az emberek mondanak rólad, az a fontos, hogy a bensődben te mit tartasz magadról, a dolgodról. Ha magaddal, a célod tisztaságával rendben vagy, akkor kérlelhetetlenül és félelem nélkül mehetsz tovább az utadon, amelyet helyesnek és igaznak tartasz.

Mindezt csak azért írtam ide, mert ez az ő néhány mondata a legkifejezőbb és leg-hűbb képét adja öneki magának. Ez volt az a szabály, amelyet önmagára nézve ő maga a legaprólékosabban megtartott. Többet kell ennél mondanom: Mintha ez a szabály az ő egyéniségének a megfigyelése alapján készült volna.

Egyénisége lényegének tökéletes megérzéséről tesznek tehát tanúságot *Légrády Ottó*-nak, a Pesti Hírlap főszerkesztőjének búcsúztató cikkében írt következő sorai:

„A tolla tiszta volt. Nem tartozott azok közé, akik azért szítják fel a tüzet, hogy a maguk kis pecsenyéjét megsüssék mellette. De küzdött azok ellen is, akik a magasra felcsapó szent tüzet hideg vízzel oltogatják; mert attól félnek, hogy megég a pecsenyéjük. Tudta, hogy a nemzetnek hitre, elszánt akaratra van szüksége, mert kicsinyhitűséggel és lemondással a nagy célok felé haladni nem lehet. Tudta, hogy szükség van a lelkesedés lángjára és az életét tette a tűzre.”

Egész életében eszmékért és ideálokért harcolt. Láttam őt támadások keresztútjében, de sohasem tapasztaltam rajta ilyenkor sem a legcsekélyebb nyugtalanságot se. Mindig éppen olyan nyugodt volt, mint bármikor máskor. Csak akkor hevült fel s néha még kissé a sodrából is kijött, ha valaki, hozzá közelálló, vagy akit barátjának tartott, próbálkozott meg azzal, hogy eltérítse a szándékától, az álláspontjáról. Ezekkel rettenthetetlen szóhar-cokat vívott, melyben a győztes mindig ő maradt. A „maga dolgába” senki részéről, még leghívebb barátai részéről sem túrt beleszólást. A legélesebb támadás sem bírta őt a maga meggyőződésének útjáról eltántorítani. Sőt, még inkább megszilárdította a támadás a meggyőződését, mert az ő éleslátású szeme, a maga igazának szilárd építésű várából kémelve, rögtön meglátta a támadás hibáit és gyengéit, amelyekre szilaj, harcos energiával azonnal lecsapott.

Az ő átgondolt koncepciójával sokszor állt szembe a nagytömeg felkapta jelszó. Nem hátrált meg soha a tömeggel szemben sem. Megkísérelte példáival, világos okfejtésével hatni a tömegre. Vagy tollának éles fegyverével végigpaskolt rajtuk, bár ez ő neki magának fájt legjobban, ami észrevehető volt azon is, hogy stílusa ilyenkor holmi elkeseredett, fájdalmas színárnyalatot nyert, ami azonban az erejét mintha még csak fokozta volna.

Igazi nagy fájdalmat az okozott neki, ha olyan elmék, amelyeket nagyra tartott, kon-
geniális koponyák nem értették meg a törekvéseit. Tolla, fegyvere elkeseredett hevessé-
ggel csapott le az illetőkre. Azonban ilyenkor is mindig eszményi harcot vívott. Ha pedig a harc hevében ezeknek a megbecsült személyiségeknek a részéről netalán személyes élű gúny, vagy lekicsinylés érte az álláspontja miatt, az ilyenre soha sem reflektált. Még akkor sem, ha fájdalmat okozott neki a megbántás, éppen annak megbecsült személyisége

miatt, akitől a támadás eredt. Fájdalmában ilyenkor, Krisztustól nyert alázatával meghajtotta a fejét, de az eszményéért, rendíthetetlen harcos módjára, tapodtat sem engedve álláspontjából, tovább küzdött.

Meg kell azonban itt még említeni, hogy amikor életének valamely fontos fordulójához érkezett el, mikor esetleg a szeme előtt lebegő nagyobb cél érdekében, a saját előző álláspontján is változtatni kellett, ezt megelőzően, míg magában döntésig jutott, kemény íusákat vívott sokszor önmagával. Ezek a tusák legtöbbször nagyon megviselték őt s testileg is kifárasztották. Hiszen a harc, amit ilyenkor a saját lelkiismeretével vívott, sokszor napokig is eltartott. De azután, ha túl volt rajta, akkor már kétség többé nem gyötörte, visszanyerte újra az ő fiatalos rugékonyságát. Sőt, ilyenkor talán még fiatalabbnak látszott, mint előbb.

Családja valamely tagjának igaz ügyért való küzdelmét szívesen és szeretettel kísérte figyelemmel. Ajtaja nyitva állt az illető számára, de ügyébe ő maga sohasem elegyedett bele, összekötéseit ilyen célra sem használta ki sohasem.

Az imént, hogy meghallgatta az unokaöccsének az elbeszélését ügye állásáról, elgondolkozva tért vissza a szobájába. Odament a dohányzó asztalkájához s megtömté az egyik kurtaszárú pipáját. Nem beszélt, látszott rajta, hogy még mindig az unokaöccsének a dolga foglalkoztatja őt. Néhányat szippantott a pipából. Közben újra megcsendült a telefon. Szó nélkül odamegy s leemeli a hallgatót:

– Te vagy az, Szidi?... Na, mi újság?... Ugyan!... Volt publikum?... Tele ház! ... Érdekes! ... Jó, jó ...

Így felelgetett szakadozottan egy-egy szóval, közben persze rövidebb, hosszabb szüneteket tartva. A nővére, amint az ő felelgetéseiből következtetni lehetett, az aznapi színházi estéjéről számolt be neki. Ha sikere volt, vagy akárminő rendkívüli eset történt vele, sohasem mulasztotta el, hogy, ha csak így telefonon is, be ne számoljon a bátyjának. Mivel pedig sikere is gyakran volt és rendkívüli esemény sem volt ritkaság az életében, Rákosi Szidi így elég sűrűn telefonozott a bátyjának. Meg lehet ezt érteni, ha az ember ismerte azt a meleg szeretetet, amely őket összefűzte. Hiszen az édesapánk fiatal éveiben, mikor feljött Pestre s itt gyökeret vert, maga intézte testvéreinek a neveltetését. És így Rákosi Szidi még ma is többnek érezte a bátyját a testvérségnél, mely őket összefűzte, mert az ő bátyja valaha az édesatyját is helyettesítette, amikor Rákosi Szidi fiatalon az édesatyám gondozásába került. De még ma is azzal a szeretettel, sőt respektussal járult mindig a bátyja elé, amellyel az ember az édesatyja színe elé szokott lépni.

Úgy este tizenegy óra lehet. Ott áll most a dolgozószobájában a nagy csillár alatt. Félkezét könnyen a zsebébe illeszti, a másikban könyvet tart és olvas. Teljesen belemélyed a könyvbe. Csodálatosan könnyed a pozitúrája. Az embernek, ha elnézi őt ebben a szinte mozdulatlan helyzetében, akaratlanul is olyanféle ötelete támad, hogy csak valami suhancdiák képes az efféle kényelmetlenségre. A diák, aki megáll az utcán a gázlámpás alatt, hogy befejezze a maga érdekfeszítő olvasmányát, mert azt az időt nem győzné kivárni a kíváncsisága, míg haza érkezik, hogy otthon azután kényelmesen folytathassa az olvasni-valóját.

Hogy miért olvasott így álldogálva? Talán, hogy elég világosságot kapjon a lámpás alatt. Vagy azért, hogy így egyben a vacsora utáni álldogáló porcióját is lerójjá. Vagy csak azért, mert igazi diákosan teljesen elfelejtkezett arról, hogy áll. Mikor ugyanis a könyvet a kezébe vette, tulajdonképpen csak meg akarta nézni, de azután valamely részlefe benne úgy lekötötte a figyelmét, hogy teljesen belemélyedt az olvasásba.

Való, hogy mi, akik ott voltunk mellette, belefáradtunk még a nézésébe is annak, ahogyan ő ott álldogálva olvasott. Letelepdtünk tehát körülötte a kerevetekre s mi is olvasunk, míg ő, bennünket megszegyenítve, így álldogálva, jó óra hosszat is elolvasgatott a könyvből. Amikor pedig letette, szivarra gyújtott, egy-két megjegyzést tett arról, amit olvasott. Ekkor azután anélkül, hogy fáradt lett volna, maga is elhelyezkedett a díványon.

Most még az esti lapok, külföldi újságok, beküldött kéziratok olvasása következett. Ezeket többnyire felolvastatta magának, ami elég soká eltartott, úgy, hogy rendesen éjfél után egy óra lett, mire ő is nyugovóra tért...

Hányszor kívántam neki ilyenkor, a munkában eltöltött nap után, gond nélkül, megelégedetten, nyugodalmassal jóéjszakát! Hányszor csókoltam meg vidáman a kezét! Hiszen holnap is ugyanolyan nap lesz, mint ma volt! Holnap is látni fogom őt. És holnap este is ugyanígy fogok tőle majd elköszönni és ugyanilyen boldogan csókolom meg a kezét... Holnap! . . . Milyen fájdalmas ma minderre gondolnom, hogy ő nincs többé.

Tulajdonképpen igen nagy bölcsesége a Gondviselésnek, hogy mikor az embernek még az öröme meg van, s azzal, akit szeret, nap-nap után együtt lehet, ilyenkor komolyan soha sem gondol arra, és szinte el sem bírja képzelni, hogy egyszer majd nem így, nem ilyen könnyű szívvel fog *jóéjszakát* kívánni az édesatyjának ... És ha meggondolja az ember, milyen felséges, bűvös erejű isteni ajándék a gyermeki szeretet, mely azt suttogja az ember fülébe: ne higgyétek, hogy elment tőletek az édesatyátok, hiszen ott él most is a szívetekben s emlékezésiek is tisztán érzékeli őt. Csupán a szemetek nem látja azért, mert ő aluszik.

Én megkíséreltem, hogy emlékezetembe idézzem újra s ezzel az írással másoknak is megmutassam őt olyannak, amilyenek mi láttuk, akik életében vele lehettünk. Azt nem tudom, hogy azok, akik majd elolvassák ezeket a sorokat, ugyanolyan élesen fogják-e látni az édesatyámat, mint én, míg itt vele, az ő „hétköznapi” alakjával foglalkoztam, mert ez már attól függ, hogy sikerült-e jól elmondanom, ahogyan én láttam őt. Annyit mondhatok, hogy én magam, minden idegszállammal Őt keresve s rá gondolván, tisztán és élesen láttam az édesatyámat és ha néha itt-ott fájdalmas is volt rám nézve az emlékeimnek ez a visszaidézése, mégis általában boldoggá tett, mert míg elmélyültem a látomásban, sokszor egészen világosan csakugyan úgy éreztem, mintha újra vele lettem volna.